

Tím se všechno mění

**Kapitalismus
versus klima**

Klimax

Host

**Naomi
Kleinová**

Tím se všechno mění

**Kapitalismus
versus klima**

Klimax

**Brno
2023**

**Naomi
Kleinová**

Přeložil Petr Ondráček

This Changes Everything
Copyright © 2014 by Klein Lewis Productions Ltd.
Cover pictures from open sources
Foreword © Josef Patočka, 2023
Translation © Petr Ondráček, 2023
Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2023
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1858-6 (PDF)
ISBN 978-80-275-1859-3 (ePUB)
ISBN 978-80-275-1860-9 (MobiPocket)

Tomovi

Musíme mít na paměti, že úkol naší doby svou velikostí přesahuje klimatické změny. Musíme si vytyčit vyšší i hlubší cíle. Máme-li být sami k sobě upřímní, pak tu ve skutečnosti hovoříme o všestranné proměně způsobu, jakým obýváme tuto planetu.

REBECCA TARBOTTONOVÁ, VÝKONNÁ ŘEDITELKA
ORGANIZACE RAINFOREST ACTION NETWORK, 1973—2012¹

Ve svých knihách se zaobírám představami, jak lidé přísolují Golfský proud, přehrazují ledovce, které se sesouvají z grónského ledového příkrovu, jak přečerpávají z oceánů vodu do suchých pánví na Sahaře a v Asii, aby vytvořili slaná moře, odvádějí roztálý antarktický led na sever, aby získali sladkou vodu, geneticky upravují bakterie, aby v kořenech stromů jímaly více uhlíku, pozvedají Floridu o deset metrů, aby ji dostali zpátky nad hladinu, a (což je ze všeho nejobtížnější) jak od základu proměňují kapitalismus.

SPISOVATEL VĚDECKOFANTASTICKÉ LITERATURY
KIM STANLEY ROBINSON, 2012²

Obsah

Předmluva k českému vydání:	
Co všechno se (ne)změnilo	13
Úvod: Všechno se tak či onak mění	23
I. Špatné načasování	57
1. Právice má pravdu: Revoluční moc klimatických změn	59
2. Horké peníze: Jak fundamentalismus volného trhu přispěl k přehřátí planety	97
3. Věci veřejné a kde na ně vzít: Překonávání ideologických překážek budoucího hospodářského uspořádání	133
4. Plány a zákazy: Plácnout trh po neviditelné ruce, vybudovat hnutí	161
5. Za hranice extraktivismu: Vypořádat se s vnitřním popíračem klimatických změn	208
II. Magické myšlení	239
6. Ne kořeny, ale plody: Katastrofální fúze podnikatelských a ekologických špiček	241

7. Žádní mesiáši: Zelení miliardáři nás nespasí	287
8. Zastínit slunce: Znečištění se vyřeší... znečišťováním?	316

III. Začít tak či tak **357**

9. Blokádie: Noví klimatičtí bojovníci	359
10. Zachrání to tady láska: Demokracie, divestice a dosavadní vítězství	407
11. Kde na to vezmete armádu? Práva domorodých obyvatel a moc dodržování slibů	440
12. Nebe pro všechny: Společné atmosférické statky a síla splácení dluhů	464
13. Právo na obrodu: Od extrakce k obnově	499

Závěr: Přestupné roky. Tak akorát času na nemožné	533
---	-----

Poděkování	555
Poznámky	565
Ediční poznámka	673
Rejstřík	677

Předmluva k českému vydání

Co všechno se (ne)změnilo

Josef Patočka

Málokterá kniha ovlivnila klimatickou politiku posledních let tolik jako *Tím se všechno mění* Naomi Kleinové. Kanadská novinářka jí výrazně promluvila do rozbíhající se diskuse o problému přehřívání světové atmosféry průmyslovými zplodinami, dnes nejčastěji popisovaném jako „klimatická krize“. Podobně jako ve svých dřívějších titulech, i tentokrát charakteristickou směsí čtivého reportážního psaní a chytré popularizace společenskovední analýzy významně ovlivnila celosvětovou debatu o směřování lidské civilizace na počátku jednadvacátého století.

Tento majstrštyk se jí přitom podařilo zopakovat již potřetí. Svou první knihou *Bez loga* (1999, česky 2005) pomohla zpopularizovat kritiku stále nekontrolovanější moci nadnárodních korporací. Podobně v následující práci *Šoková doktrína* (2007, česky 2010) popsala, jak vládnoucí globální elity zneužívají krizí, které způsobuje jimi prosazovaná politika, k dalšímu prohlubování své moci a globálních nerovností. Vydání knihy *Tím se všechno mění* pak přišlo krátce před klimatickou dohodou, jež byla uzavřena v Paříži roku 2015, a do značné míry definuje světónázor a program nejnovější vlny protestního hnutí za záchranu stabilního klimatu.

Název tohoto titulu je bohatý na významy. Odkazuje v prvním plánu k prozření, které nezažila v posledním desetiletí jen Kleinová. Také ona se přiznává, že klimatickou, potažmo širší ekologickou krizi dlouho považovala za sice důležitý, ale druhotný problém, který může nechat na starost ekologickému hnutí, a sama se bez ohledu na něj věnovat svým dosavadním tématům: narůstající ekonomické a sociální nerovnosti, úpadku a systémové korupci západních demokracií velkým kapitálem či stupňujícím se vykořisťování globálního Jihu. Teprve v momentě náhlého uvědomění

pochopila, že nerovnováha ve vztahu člověka ke zbytku života na planetě, a z ní vyplývající stále rychlejší rozvrat celé biosféry, není něco vedlejšího, co lze nechat na někom jiném nebo na později.

To je druhý význam názvu knihy: nastupující ekologický rozvrat *tak jako tak* změni všechno, vynutí si zásadní změny v samotných základech fungování lidské společnosti. Změna je nutná, říká Kleinová. Na nás je, do jaké míry to bude změna žádoucí, cílená a v našem vlastním zájmu, nebo naopak změna vynucená, nekontrolovaná a traumatizující. Všechny ostatní lidské příběhy a zápasy se neodehrávají „mimoběžně“ s tímto procesem: jsou jeho součástí.

Za třetí, a to je poslední významový prvek titulu knihy, tato skutečnost vyzývá k zásadní historické revizi minimálně posledních tří desetiletí. Tři dekády globalizace kapitalismu a ekonomického růstu po roce 1989 byly nejen finanční a korporátní elitou, ale i významnou částí střední třídy vyspělého světa, přinejmenším do finanční krize roku 2008, chápány jako období nebývalého rozvoje a všeobecné prosperity. Skutečnost, že právě v tomto období a právě v důsledku této strategie ultra-kapitalistického rozvoje lidstvo nejenže nepřekonalo chudobu většiny světové populace na globálním Jihu, ale navíc vypustilo do atmosféry víc emisí než za celou svou předchozí historii a zásadně tak poškodilo samotné základy lidského života na Zemi, staví tento vývoj do zcela jiného světla.¹

V čem má pravice pravdu?

Konzervativní politici popírající klimatickou krizi, tak mají — tvrdí Kleinová provokativně — vlastně v jistém smyslu pravdu, označují-li klimatickou krizi za socialistické spiknutí, které má zdůvodnit regulaci trhů, renesanci veřejného vlastnictví a další zásahy do logiky kapitalismu. Mýlí se samozřejmě, pokud jde o zpochybňování práce klimatických vědců. Nepletou se však, když intuitivně tuší, že klimatická krize představuje zásadní zpochybnění legitimacy neoliberálního kapitalismu, který se stal světově hegemonním politickým proudem v osmdesátých letech minulého století.² A že mnoho lidí se tváří v tvář tomuto problému začne zamýšlet, zda jsme

s vaničkou traumatu z autoritářského komunismu nevyhlili i zdravé, demokraticko-socialistické dítě v podobě veřejných politik, které bychom najednou naléhavě potřebovali.

První projevy klimatické krize, říká Kleinová, si tak ke svému nástupu vybraly velmi špatnou dobu. Přicházejí na sklonku éry, v níž se stalo dogmatem, že kapitalismus je jediná možnost a trh řeší každý problém, včetně těch, které sám vytvořil. Státy mu v tom mají jen umetat cestu, nikoliv do něj zasahovat v domnělém veřejném zájmu. Situace globálního stavu ekologické pohotovosti, dokazuje Kleinová, si přitom žádá přesně opačný přístup. Omezení zbytné spotřeby, mamutí investice do přechodu k nefosilním zdrojům energie, adaptace na přicházející extrémní projevy počasí, a k tomu nutnost jednat v extrémně úzkém časovém okně — to vše si vynucuje potřebu plánovat a koordinovat komplexní, dlouhodobé strategie a také odvahu jít proti zájmům byznysu a prosadit celospolečenské priority na úkor profitability. Tedy principy, které se v posledních desetiletích staly téměř nemyslitelnými, a tím méně prosaditelnými.

Pokud se nám k takové kolektivní akci nepodaří zorganizovat, varuje Kleinová, zbývají jen samé špatné možnosti. Na jedné straně „magické myšlení“: různé formy přesvědčení, že kapitalismus zvládne své ekologické rozpory překonat sám od sebe, díky technologickým inovacím, dobrovolné ekologické a sociální odpovědnosti korporací ve spolupráci s profesionálními neziskovými organizacemi či skrze působení benevolentních boháčů slibujících spasit svět zázračnými vynálezy. Tato část práce Kleinové je ilustrativní jako historický dokument svým výčtem různých falešných nadějí, které jsou dnes po zásluze, ale k naší vlastní škodě, zapomenuty. Studovat by je měli především ti, kdo mají stále ještě tendenci těšit se z podobných oznámení dnes, o dekádu prázdných slibů později.

Na druhé straně této politiky zbožných přání pak Kleinová předpovídá nástup odvrácené, „ošklivější tváře popírání“: vzestup různých forem autoritářské, otevřeně či implicitně rasistické či šovinistické politiky, která spojí popírání závažnosti klimatické krize a jejích dopadů s tendencí řešit její důsledky stále otevřenějším násilím.³ Hned v prvních letech po vydání knihy, již držíte v rukou,

ztělesnil tuto hrozbu v Evropě i v USA nástup krajní pravice, mobilizující nenávisť proti lidem prchajícím na Sever mimo jiné právě před důsledky klimatické krize, která výrazně zasáhla subsaharskou Afriku, Blízký východ i země Střední Ameriky a přispěla mimo jiné k občanské válce v Sýrii.

Jiná klimatická politika je možná

Immanuel Wallerstein popsal světovou politiku prvních desetiletí po rozpadu Sovětského bloku jako střet mezi „duchem Davosu“ a „duchem Porto Alegre“.⁴ Odkazoval tak v prvním případě k místu konání tradičních summitů světových ekonomických elit, kde „se kapitalisté snaží řešit krize, které sami způsobili“, a v druhém případě k místu konání Světových sociálních fór, na nichž se na počátku jednadvacátého století setkávala světová sociální hnutí a občanská společnost prosazující „jinou globalizaci zdola“.⁵

Kleinová svou výše zmíněnou analýzou jakoby předznamenala, že „duch Davosu“ se pod tlakem narůstajících krizí systému, mimo jiné i té klimatické, rozpoltí. Místo jedné politické linie vládnoucích elit jsou tu náhle dvě. Vůči neoliberální globalizaci se vymezuje vzpoura nacionalistických oligarchií, mobilizující části frustrovaných lidových vrstev etnonacionalistickou, či přímo fašizující rétorikou. Tento rozštěp se promítl i do reakce politických elit na klimatickou krizi. Jemu odpovídající mody klimatické politiky — politika zbožných přání a víry v krásný nový zelený kapitalismus i politika autoritářského popření a násilí proti těm nejzranitelnějším — definují skutečně v posledním desetiletí dva dominantní proudy debaty o klimatu ve světě; u nás snad ještě absolutněji než jinde.

Knihu Naomi Kleinové, publikovanou ještě před vzestupem trumpismu, lze chápat jako snahu postavit proti klimatické politice „ducha Davosu“ klimatickou politiku „v duchu Porto Alegre“ a v parafrázi na její heslo naznačit, že „jiná klimatická politika je možná“. Jde nejen o zdroje energie, ale především o moc, konstatuje Kleinová: klimatickou krizi nelze řešit nezávisle na globálních nerovnostech, které úzce souvisejí se spotřebou fosilních paliv

i schopností adaptovat se na dopady klimatických změn. Navazuje tak na kritiku konformního křídla environmentálního hnutí v zemích globálního Severu ze strany hnutí původních obyvatel či chudých lidí na globálním Jihu a pomáhá i v bohatých zemích prosadit rámování „klimatické spravedlnosti“: nezbytnosti řešit politicko-ekonomickou nerovnost a ekologickou devastaci jako propojené problémy.⁶

Výchozím bodem by podle ní mělo být uvědomění si, že účinná klimatická politika z principu musí být konfrontační. Představa *win-win* politiky, v níž všichni vyhrávají a i dnešní fosilní kapitál na ní vydělá, je iluzorní. Prohlédnout tuto iluzi a plně podle toho jednat je prvním krokem k opuštění setrvačného kurzu vedoucího ke katastrofě. Řešení klimatické krize znamená řízený předčasný zánik jednoho z nejziskovějších průmyslů v lidských dějinách — průmyslu fosilních paliv. Politický střet „kdo s koho“ je tak nevyhnutelný a jen politika, která z tohoto poznání vychází, může mít naději klimatickou katastrofu odvrátit. Proto také Kleinová vyzdvihuje sílu přímého, konfrontačního odporu proti samotné fosilní infrastruktuře a jejímu rozšiřování formou blokád a okupací, když síť takových zápasů, šířící se v době psaní knihy, popisuje obrazně jako podivuhodnou novou zemi — „Blokádii“.

Změna je nejen nutná, ale i žádoucí

Kleinová se v tomto smyslu stává mluvčí a popularizátorkou určitého sociálního hnutí krátce před jeho největším rozmachem, neboť následující roky zaznamenávají v celém rozvinutém jádru globálního kapitalismu nebývalou vlnu ekologických přímých akcí proti fosilní infrastruktuře. V USA a Kanadě inspirují boje proti stavbám nových ropovodů, vrcholící střetem ropného průmyslu a vlády USA s původními obyvateli Ameriky a jejich podporovateli u Standing Rock.⁷ V Evropě se rozvíjejí masové blokády uhelných dolů a dalších zařízení, jež se z Německa šíří do celé Evropy — s hnutím *Limity jsme my* a *Klimakempy* také do České republiky.⁸ Poprvé od protidálničních hnutí devadesátých let se po Evropě

znovu šíří úspěšná taktika obrany lesů, jež se ocitly v cestě dolům či dálnicím, prostřednictvím městeček z domů na stromech.⁹

Přímé blokády, stejně jako nátlakové akce studentstva na západních univerzitách proti vazbám jejich vzdělávacích institucí na fosilní průmysl, pomáhají polarizovat klimatickou krizi jako morální, nikoli jen technokratickou otázku a vybízí přihlížející veřejnost, aby si jasně zvolila stranu a řekla fosilnímu kapitalismu *ne*.¹⁰

Čemu ale říct ano? Silným momentem práce Kleinové je rozměr, který vyjadřuje titul její pozdější knihy *Ne nestačí* (2017, česky 2019). Znovu a znovu Kleinová zdůrazňuje nezbytnost přecházet od protestu a odmítnutí panujících nepravostí k pozitivním vizím a možným řešením, vnímat krizi také jako příležitost napravit více problémů současně. Vybízí klimatické hnutí, aby nespolehalo na blahovůli elit, nýbrž vetkalo své téma do společného projektu s dalšími emancipačními hnutími brojícími proti selháním neoliberálního kapitalismu, a naopak bijícími se za sociální spravedlnost a oživení demokracie: v zemích globálního Severu s hnutím pracujících a odporem proti pokrizové politice úspor a škrtů, celosvětově se solidaritou s vykořisťovaným většinovým světem a snahami o narovnání globálních nerovností.

Její práce tak ve Spojených státech inspirovala mladou generaci klimatických radikálů, politizovaných zmiňovanými univerzitními kampaněmi, k založení hnutí Sunrise.¹¹ To ve spolupráci s kongresmankou Alexandrií Ocasio Cortezovou — již ke kandidatuře inspirovaly mimo jiné zmiňované protesty u Standing Rock — představuje ambiciózní program přestavby americké ekonomiky, v němž se pojí radikální ekologická modernizace s nápravou sociálních nerovností v americké společnosti prostřednictvím investic do veřejných služeb a pracovních míst a který po vzoru protikrizového programu prezidenta Roosevelta z třicátých let dvacátého století nese jméno Green New Deal (Zelená nová dohoda).¹² Podobné úspěchy pak v posledních letech zaznamenalo klimatické hnutí i v jiných západních zemích, neboť se mu zde podařilo výrazně posunout ambicióznost klimatické politiky zejména zelených a levicových stran, potažmo pohnout celým politickým hřištěm.¹³

Obě větve hnutí tak připravovaly půdu pro explozi studentských stávek na jaře 2019, v níž cyklus klimatického hnutí v minulé dekádě vyvrcholil. V centrech globálního kapitalismu na obou stranách Atlantiku hnutí dosáhlo nebývalých, i když rozporuplných a polovičitých posunů v politickém *common sense*. Ve Spojených státech hnutí Sunrise chytrou strategií, kombinující nepřehlédnutelné protesty, politickou práci na podpoře konkrétních kandidátek ve volbách a vytváření koalic s dalšími sociálními hnutími, prosadilo v Bidenově ekonomickém programu zřejmě vůbec největší odklon od neoliberální rozpočtové politiky v USA od nástupu neoliberalismu. V Evropě zase Evropská unie na protesty zareagovala ohlášením projektu Zelené dohody pro Evropu, který se sice od neoliberálních ekonomických dogmat neodklání a nabízí jen „mírný pokrok v mezích akumulace kapitálu“, přinejmenším však posouvá klimatickou krizi do centra politické debaty.

Limity (eko)sociální demokracie

S odstupem necelé dekády tak můžeme říct, že politické myšlení, jež na Kleinovou přímo navázalo, stojí za těmi relativně nejúspěšnějšími projekty v klimatické politice posledních let. Jestli v něčem její kniha změnila skutečně téměř všechno, pak ve strategiích klimatického hnutí. Její přerámování problému mu pomohlo vystřízlivět z „kodaňské kocoviny“ po neúspěšném summitu OSN v roce 2009, otřepat se ze selhání racionální argumentace k davoským elitám jejich technokratickým jazykem, a rozvinout nové strategie, které se zásadně propsaly do krajiny světové politiky v druhé polovině minulého desetiletí.

Současné nám tento odstup již umožňuje hodnotit i některé zjevné meze, nedostatky či vnitřní rozpory jejího projektu. Kleinová správně označuje za viníka krize kapitalismus, její odpověď na otázku „A co máme tedy dělat?“ je ale poměrně neurčitá. Kleinová navrhuje více regulací a veřejného vlastnictví, více plánování a státních investic, a více demokratické účasti na rozhodování na komunitní i politické úrovni. Její návrhy ovšem byly, a stále ještě jsou, často interpretovány v intencích jakési „(eko)sociální

demokracie“ pro dvacáté první století, v níž se západní demokracie vrátí ke „zlaté éře“ demokratického, regulovaného kapitalismu poválečných let — tentokrát se zeleným přesahem — a zase bude dobře.

Kritici správně upozorňují, že takový projekt je však dnes anachronický a čelí zásadním limitům. Poválečný „kompromis s kapitalismem“ v jadrových průmyslových zemích se zakládal na extenzivním ekonomickém růstu, taženém narůstající spotřebou, která šla navíc samozřejmě na účet stále intenzivnějšího vykořisťování biosféry — právě toto období je dobou „velké akcelerace“ v trendu neudržitelné zátěže životního prostředí — i post-koloniálního většinového světa. Následná neoliberální restrukturalizace umožnila odložit krizi systému růstem na finančních trzích, přerodělováním zdola nahoru, odsouváním výroby do oblastí levné práce v Číně a dalších zemích jihovýchodní Asie — a samozřejmě opět dalším nebyvalým zintenzivněním ekologické devastace.

Dnes jsou tyto cesty k usmíření, či alespoň kompromisnímu vybalancování lidských a ekologických potřeb s potřebami kapitálu nenávratně uzavřené. Levnou práci i levnou přírodu už není kde hledat.¹⁴ Není tak divu, že kapitalismus místo toho souběžně s polovičatými, nedostatečnými a do značné míry symbolickými pokusy o svou „ekologickou modernizaci“ pomocí receptů zeleného růstu dál pokračuje ve strategiích financionalizace, nefunkčního „offsetování“ emisí kreativním uhlíkovým účetnictvím¹⁵, odsouvání ekologických a sociálních nákladů na bedra zbídačených populací ve většinovém světě a prohlubování již tak propastných sociálních rozdílů.¹⁶

Je třeba začít, tak či tak

Není proto divu, že na úkor snah o kompromisní „dohody“ s neudržitelným byznysem začínají silít hlasy, které navrhují rozejít se s logikou dnešního kapitalismu mnohem důsledněji a dalekosáhleji — slovy Michaela Harringtona „jít tak daleko za Roosevelta, jako šel Roosevelt za Hoovera“.¹⁷ Tyto hlasy upozorňují, že je nutné opustit samotnou logiku akumulace kapitálu a ekonomického

růstu a nastoupit cestu cíleného „odrůstání“ ekonomiky směrem ke společnosti vyložené nerůstové, post-kapitalistické, která zvládne naplňovat lidské potřeby a zároveň se vrátit do mezí rovnováhy s biosférou. Podobně jako Kleinová přitom zdůrazňuje, že tato změna může být vyloženě pozitivní a žádoucí.

Upozorňují, že ekonomický růst v těch nejbohatších, „přerostlých“ společnostech, dnes již ze své podstaty spíše prohlubuje nerovnosti, produkuje nezamýšlené důsledky a devastuje lidské vztahy, duševní zdraví či životní prostředí, místo aby uspokojoval lidské potřeby a zvyšoval kvalitu života. Ekonomiku v jádrech dnešního kapitalismu je z hlediska sociálně-ekologických ekonomek a ekonomů, jako Kate Raworthové, Hermana Dalyho či Giorgose Kallise, třeba zcela přeprogramovat, tak aby namísto nesmyslného zisku za každou cenu a na úkor kvality života sloužila přímo lidským potřebám a ekologické obnově. Čteme-li Kleinovou pozorně, najdeme dnes jedny z nejsilnějších momentů její práce právě tam, kde pouhou tradiční kritiku kapitalismu a obhajobu přerozdělování přesahuje a ukazuje ke společnosti založené také na jiných vztazích lidí k sobě navzájem i ke zbytku života na planetě. Tedy tam, kde Kleinová zdůrazňuje zásadní význam péče a pečujících povolání či potřebu nalezení nového sebezpojetí, které bude člověka po vzoru kosmologií původních obyvatel znovu chápat jako součást života na Zemi.

Je ovšem třeba začít, říká Kleinová. Nadčasová hodnota knihy *Tím se všechno mění* spočívá přesně v tom, že takové debaty pomohla otevřít. Důraz na propojení a potřebu hledání spojitých odpovědí na provázaný rozvrat ekosystémů, společností i demokracií je nyní, deset let po vydání knihy, ještě aktuálnější. V důsledku bezradnosti a zlovůle vládnoucích politicko-ekonomických elit náš ekologicky i sociálně iracionální systém v nejbližším horizontu takřka jistě tento rozpad „starého světa“ ještě vyhročí. A všechno se tak či onak změní. Přijmeme to konečně a dělejme, co je třeba, aby to byla změna taková, jakou si opravdu přejeme.

Úvod

Všechno se tak či onak mění

Většina prognóz vývoje klimatu předpokládá, že ke změnám (emisím skleníkových plynů, růstu teplot a jevům, jako je třeba stoupání hladin moří) bude docházet postupně. Určité množství emisí povede k určitému nárůstu teplot, který zase zapříčiní určité pozvolné zvýšení mořských hladin. Geologické záznamy klimatických podmínek však ukazují i na případy, kdy poměrně nevelká změna u jedné součásti klimatického systému vedla k náhlým proměnám klimatu jako celku. Jinak řečeno, překročí-li globální teploty určité mezníky, mohly by nastat náhlé, nepředvídatelné a potenciálně nezvratné změny s nesmírně ničivými a dalekosáhlými dopady. I kdybychom od takového okamžiku neuvolnili do ovzduší už žádný CO₂, uvedou se do pohybu potenciálně nezastavitelné procesy. O tomto jevu lze uvažovat jako o náhlém selhání klimatických brzd a řídicích mechanismů, přičemž zmíněný problém a jeho důsledky se nám naprosto vymknou z rukou.

ZPRÁVA AMERICKÉ SPOLEČNOSTI PRO VĚDECKÝ POKROK
(AMERICAN ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF
SCIENCE), NEJVĚTŠÍ SVĚTOVÉ VĚDECKÉ SPOLEČNOSTI, 2014¹

Já zbožňuju, jak ty emise voní.

SARAH PALINOVÁ, 2011²

Z amplionu se ozval hlas: žádáme cestující letu 3935 z Washingtonu do Charlestonu, aby si vzali svá příruční zavazadla a opustili letadlo.

Sešli po schůdcích a shromáždili se na rozpálené letištní dráze. Naskytl se jim nezvyklý pohled — kola tryskového letadla společnosti

US Airways stála zabořená do černé ranveje, jako by ji tvořil čerstvý beton. UVízla tak hluboko, že letadlo nedokázal vyprostit ani stroj, který ho přijel odtáhnout. Zaměstnanci aerolinek doufali, že bez přebytké váhy pětaticeti cestujících se letadlo vyprostit podaří. Nepodařilo. Na sociálních sítích kdosi sdílel obrázek: „Proč mi zrušili let? Protože ve Washingtonu je tak děsnej hic, že se naše letadlo zabořilo deset čísel do asfaltu.“³

Nakonec letadlo přijeli odvléct s větším, silnějším tahačem a tentokrát se to podařilo. Odstartovalo s tříhodinovým zpožděním. Mluvčí aerolinek celou událost připsala na vrub „velmi neobvyklých teplot“.⁴

Pravda, letní teploty v roce 2012 vystoupaly nezvykle vysoko. (Zrovna jako v předešlém roce i v tom následujícím.) A není žádnou záhadou proč: kvůli bezuzdnému spalování fosilních paliv, tedy přesně kvůli tomu, co aerolinky musely a hodlaly provádět navzdory nesnázím s tajícím asfaltem. Tento paradox, tedy skutečnost, že spalováním fosilních paliv se naše klima mění natolik drasticky, až nám brání ve spalování fosilních paliv, neodradil pasažéry letu 3935 od toho, aby znovu nastoupili do letadla a pokračovali v cestě. Změny klimatu však žádná z významnějších mediálních zpráv informujících o této události ani slovem nezmínila.

Nepřísluší mi, abych tyto cestující soudila. Pasažéry letu 3935 jsme, obrazně řečeno, my všichni, kdo se oddáváme vysoce konzumnímu životnímu stylu, ať už bydlíme kdekoli. Celá naše kultura sice čelí krizi, která ohrožuje naše přežití coby živočišného druhu, ale my dál děláme přesně to, co tuto krizi způsobilo, jen nás to stojí více úsilí. Aerolinky kvůli odtazeni uvízlého letadla přistavily stroj se silnějším motorem a zrovna tak přitvrzuje i globální ekonomika, když přechází z běžných zdrojů fosilních paliv na jejich ještě špinavější a nebezpečnější varianty — na živice z dehtových písků kanadské provincie Alberta, ropu z hlubinných podmořských vrtů, plyn z hydraulického štěpení (frakování), uhlí z rozbombardovaných hor a tak dále.

Při každé závažné přírodní katastrofě přitom nastávají další a další paradoxní situace, z nichž vyplývá, že klima je stále méně vstřícné právě k odvětvím, která se nejvíce podílejí na jeho oteplování. Třeba mohutné záplavy, které v Calgary v roce 2013 přerušily

dodávky elektřiny do ústředí ropných společností těžících v Albertě dehtové písky a znemožnily tak jejich zaměstnancům pracovat, zatímco vlak naložený hořlavými ropnými produkty balancoval na okraji hroutícího se železničního mostu. Nebo třeba sucho, které o rok dříve natolik snížilo hladinu řeky Mississippi, že se plavidla naložená ropou a uhlím nemohla několik dnů pohnout z místa a musela počkat, až jim jednotky ženijního vojska vybagrují kanál (k čemuž se muselo využít financí určených na obnovu po rekordních záplavách, které tamní povodí postihly v předchozím roce). Nebo uhelné elektrárny v jiných částech země, které byly dočasně odstaveny, protože řeky, z nichž čerpají vodu k chlazení strojního zařízení, byly buď přehřáté, nebo vyschlé (nebo, v některých případech, obojí).

Takový kognitivní nesoulad prostě tvoří součást života v tomto svízelném historickém okamžiku, kdy nás dobíhá krize, již jsme dosud ostentativně přehlíželi, a my přesto ještě přitvrzujeme v jednání, které ji způsobuje.

Já sama jsem změny klimatu popírala déle, než by se patřilo. Samozřejmě jsem věděla, že k nim dochází. Ne jako Donald Trump a stoupenci hnutí Tea Party, kteří donekonečna omílají, že když v zimě dál mrzne, nemůže být globální oteplování nic než fáma. O klimatických změnách jsem však měla jen povšechnou představu a související zprávy, zvláště ty opravdu děsivé, jsem pokaždé jenom přelétla očima. Namlouvala jsem si, že je to na mě příliš odborné a že celou věc už přece řeší ekologové. A dál jsem si počínala, jako by nebylo vůbec nic špatného na tom, že v peněženice nosím lesklou kartičku dokládající můj „elitní“ status coby pravidelné cestující leteckou dopravou.

Obdobným způsobem popírá klimatické změny spousta z nás. Věnujeme jim chvilkovou pozornost, a pak zas odvrátíme zrak. Nebo si jich sice všímáme, ale pak to celé obrátíme v žert („Zas další znamení, že se blíží apokalypsa!“), což představuje jen další způsob, jak odvrátíme zrak.

Nebo si klimatických změn sice všímáme, ale chlácholíme se povídkami o tom, jak jsou lidé důvtipní a že vyrukují s technickým zázrakem, který uhlík z oblohy bezpečně vysaje nebo jako mávnutím kouzelného proutku zeslabí sluneční žár. Při sbírání

podkladů pro tuto knihu jsem však zjistila, že i takový postoj představuje jen další způsob, jak odvrácíme zrak.

Nebo změny sice bereme na zřetel, ale snažíme se k nim přistupovat extrémně racionálně („sečteno podtrženo vychází výhodněji, abychom se soustředili spíš na ekonomický rozvoj, protože před rozmary počasí nás nejlépe ochrání bohatství“), jako by snad pár dolarů navíc něco zmohlo, až se vaše město ocitne pod vodou. Což představuje jen další způsob, jak odvracet zrak, pokud se shodou okolností vyžíváte v politických teoriích.

Nebo si klimatické krize sice všímáme, ale namlouváme si, že nemáme čas, abychom se zabývali něčím tak vzdáleným a abstraktním, třebaže jsme viděli záplavy v newyorském metru i obyvatele New Orleansu uvízlé na střechách jejich domů a víme, že v bezpečí není nikdo, zejména ti nejzranitelnější. A přestože je takový postoj naprosto pochopitelný, i zde se jedná o způsob, jak odvrácíme zrak.

Nebo změnám klimatu sice věnujeme pozornost, ale namlouváme si, že se můžeme soustředit leda sami na sebe. Meditovat a nakupovat na farmářských trzích a nejezdit autem — jenže zanedbáváme úsilí o proměnu zřízení, které stávající krizi dává punc nevyhnutelnosti, protože podobné snahy vyvolávají příliš mnoho „negativních vibrací“ a beztak nikam nepovedou. A zprvu se může jevit, že pohled neodvrácíme, protože takový životní styl k řešení jistě v mnohém přispívá, ale přesto necháváme jedno oko pevně zavřené.

Nebo klimatické krizi třeba věnujeme pozornost, plnou pozornost, jenže pak jako bychom vždycky zase zapomněli. Rozpomene-me se na ni, a pak na ni opět zapomeneme. Změny klimatu už jsou takové: udržet je dlouho v hlavě není snadné. Tyto prapodivné střídavé výpadky ekologické paměti mají naprosto racionální podklad. Popírání se dopouštíme z obavy, že pokud si realita této krize připustíme v plně šíři, všechno se změní. A máme pravdu.⁵

Dobře víme, že budeme-li se dál ubírat dosavadní cestou a necháme emise rok od roku narůstat, změny klimatu náš svět od základu promění. Patrně dojde k zatopení velkoměst, moře pohltí prastaré kultury a naše děti s velkou pravděpodobností stráví značnou část života tím, že budou prchat před prudkými bouřemi a extrémními suchy a vzpomínat na se z jejich následků. Nemusíme

se nijak přičinit, aby taková budoucnost nastala. Stačí nedělat nic. Stačí si jen dál počínat jako doposud, upínat se k nějakému technickému zázraku, opečovávat vlastní zahrádky nebo si namlouvat, že to bohužel nemáme čas řešit.

Stačí *nereagovat*, jako by se jednalo o krizi se vším všudy. Stačí dál popírat, jaký strach ve skutečnosti pocítujeme. A pak krůček po krůčku dospějeme do situace, která nám nahání největší hrůzu a před níž celou dobu zavíráme oči. Není potřeba vyvíjet žádné zvláštní úsilí.

Takto neradostnou budoucnost lze odvrátit, nebo její bezútěšnost alespoň podstatně zmírnit. Má to však zásadní háček — vyžaduje to všestrannou změnu. Pro nás, kdo holdujeme vysoce konzumnímu životnímu stylu, to vyžaduje změnu způsobu života, fungování našich hospodářských systémů, a dokonce i příběhů, které si vyprávíme o vlastní úloze na Zemi. Příznivá zpráva však je, že mnohé z těchto změn vůbec nemají katastrofální ráz. Řada z nich je naopak vysloveně lákavá. Trvalo mi však pěkně dlouho, než jsem k tomuto zjištění dospěla.

Přesně si vybavuji okamžik, kdy jsem od reálnosti klimatických změn přestala odvracet zrak, respektive kdy jsem jim poprvé na řádnou chvíli věnovala pozornost. Stalo se to v dubnu 2009 v Ženevě, kde jsem se seznámila s bolivijskou vyslankyní při Světové obchodní organizaci (World Trade Organization, WTO). Tuto funkci tehdy zastávala překvapivě mladá žena jménem Angélica Navarro Llanosová, a protože je Bolívie chudá země s nízkým rozpočtem na zahraniční činnost, Navarro Llanosová si k obchodní agendě nově přibrala také klimatické portfolio. Během oběda v prázdné čínské restauraci (poté co mi nejprve pomocí hůlek nastínila křivku vývoje globálních emisí) mi objasnila, že ve změnách klimatu spatřuje pro své spoluobčany strašlivou hrozbu, ale také příležitost.

Je nasnadě, proč se jedná o hrozbu: v Bolívii dostupnost zavlažovací i pitné vody výrazně závisí na ledovcích, a bílé vrcholky hor, které se vypínají nad tamním hlavním městem, znepokojivým tempem šednou a hnědnou. O příležitost jde podle Navarro Llanosové proto, že země jako ta její nenesou téměř žádný podíl na strmém nárůstu emisí, a mohou se tedy prohlásit za „klimatické věřitele“, jimž velcí původci emisí dluží finanční a technickou podporu

k pokrytí obřích nákladů na zvládnání dalších katastrof spojených s klimatem a dluží jim také rozvojovou pomoc na přechod k zelené energetice.

Nedlouho před naším setkáním předložila argumenty pro takovéto přesuny bohatství během svého vystoupení na konferenci OSN o změnách klimatu. Věnovala mi jeden výtisk svého projevu, v němž stálo, že „miliony lidí na malých ostrůvcích, v nejméně rozvinutých a vnitrozemských státech, jakož i zranitelná lidská společenství v Brazílii, Indii, Číně a po celém světě nyní trpí kvůli dopadům problému, který nijak nezavinili... Máme-li v příštím desetiletí omezit emise, potřebujeme mobilizaci, jejíž rozsah nemá v dějinách obdoby. Potřebujeme Marshallův plán pro Zemi. Tento plán musí vést k dosud nevídanému přesunu financí a technologií. V každé zemi je nezbytné vybudovat technologickou infrastrukturu, abychom zajistili snížení emisí a zároveň zlepšili kvalitu života. Máme pouhých deset let.“⁶

Marshallův plán pro Zemi by pochopitelně stál spoustu peněz — stovky miliard, ne-li bilionů dolarů (konkrétní částku se Navarro Llanosová zdráhala vyčíslit) — a člověka by mohlo napadnout, že už kvůli své nákladnosti není realizovatelný. Psal se koneckonců rok 2009 a právě byla v plném proudu světová finanční krize. Dosud však nedošlo k normalizaci drtivé logiky úsporných opatření, jako je přenášení pohledávek vůči bankéřům na obyčejné lidi v podobě propouštění zaměstnanců z veřejného sektoru, rušení škol a podobně. Krize tedy myšlenkám Navarro Llanosové neubrala na přesvědčivosti, ba právě naopak.

Krátce předtím jsme všichni přihlíželi, jak se naši vrcholní představitelé rozhodli vyhlásit krizový stav a v mžiku došlo k uvolnění bilionů dolarů. Kdyby se prý nechaly padnout banky, zhroutil by se také zbytek ekonomiky. Jednalo se o otázku kolektivního přežití, takže se peníze najít musely. Zároveň vyšla najevo klamavost některých z ústředních myšlenek našeho ekonomického zřízení (Potřebujete víc peněz? Tak si je natiskněte!). Obdobný přístup k veřejným financím zvolily vlády také o několik let dřív, po teroristických útocích z 11. září. Když se mnohé západní země vložily do budování policejního státu a vedení zahraničních válek, nezdálo se, že by dopad na rozpočty hrál nějakou roli.

Ke klimatickým změnám naši čelní představitelé nikdy nepřistupovali jako ke krizi, přestože v porovnání se zhroucením bank nebo zborcením výškových budov mohou rozvrátit daleko větší počet životů. K požadavkům na omezování našich emisí skleníkových plynů, jež je dle vědců nezbytné, abychom riziko pohromy podstatně snížili, se přistupuje jako ke skromným návrhům, jejichž uskutečnění lze odložit víceméně na neurčito. Udělení krizového statusu se evidentně odvíjí nejen od jasných faktů, ale stejnou měrou také od moci a priorit. Této situaci však nemusíme jen mlčky přihlížet, vždyť pravomoc k vyhlášení krizového stavu nenáleží pouze politikům. Mají ji také masová hnutí obyčejných lidí.

Otrokářství nepředstavovalo pro Brity a Američany krizi, dokud je v ni neproměnilo abolicionistické hnutí. Rasová diskriminace nepředstavovala krizi, dokud ji v ni neproměnilo hnutí za občanská práva. Sexuální diskriminace nepředstavovala krizi, dokud ji v ni neproměnil feminismus. Apartheid nepředstavoval krizi, dokud ho v ni neproměnilo hnutí proti apartheidu.

Stejně tak platí, že pokud se mezi námi najde dostatek těch, kdo přestanou odvracet zrak a rozhodnou se, že změny klimatu krizí jsou a vyžadují odezvu rozsahem podobnou Marshallovu plánu, potom se takovou krizí stanou a politická garnitura bude nucena zareagovat, a to jednak uvolněním finančních prostředků a jednak upravením pravidel pro volný trh, jejichž tvárnost se zřetelně projevuje, když se v tísní ocitají zájmy elit. Tento potenciál bývá čas od času v náznacích patrný, když nás krizové události přimějí, abychom klimatickým změnám na chvíli věnovali bedlivější pozornost. „Při těchto záchranných akcích nehrají peníze roli. Uvolníme na ně tolik prostředků, kolik bude třeba,“ prohlásil britský premiér David Cameron (zosobnění logiky úsporných opatření), když v únoru 2014 stoletá voda zaplavila značnou část Spojeného království a tamní veřejnost byla rozhořčená, že vláda nevyvíjí ve snaze o pomoc větší úsilí.⁷

Když jsem poslouchala, jak Navarro Llanosová líčí situaci z bolivijského hlediska, začalo mi docházet, že klimatické změny (postavíme-li se k nim jako ke skutečně celosvětovému nouzovému stavu, podobně jako se Britové postavili k povodním) by se mohly stát silou, která vyburcuje celé lidstvo a jejíž působení nás

nejen lépe ochrání před extrémními výkyvy počasí, ale také našim společností zajistí větší bezpečí a spravedlnost i v dalších ohledech. Zdroje nezbytné k urychlenému odklonu od fosilních paliv a k přípravám na nastupující nepřízeň počasí by mohly vymanit obrovské masy lidí z chudoby a opatřit jim služby, kterých se dnes zoufale nedostává, od čisté vody po elektřinu. Jedná se o vizi budoucnosti, která jde nad rámec pouhého přežití či snášení klimatických změn, respektive (řečeno komisním výrazivem OSN) nad rámec „zmírňování“ vlivu změn klimatu a „přízpůsobení se“ jejich dopadům. Jedná se o vizi, v níž všichni společně využijeme krize, abychom se jedním skokem přenesli tam, kde se nám, upřímně řečeno, patrně povede lépe než teď.

Po rozhovoru s Navarro Llanosovou jsem zjistila, že už se bez obav dokážu ponořit do vědeckých prací o klimatické hrozbě. Přestala jsem se článkům a vědeckým studiím vyhýbat a pustila jsem se do čtení všeho, co se mi k tématu podařilo dohledat. Také jsem celý problém přestala házet na ekology, přestala jsem si namlouvat, že je určen jiným, že ho mají řešit ti druhí. Na základě rozhovorů s dalšími představiteli rostoucího hnutí za klimatickou spravedlnost jsem také začala poznávat celou řadu způsobů, jak by se změny klimatu mohly stát katalyzátorem změn k lepšímu — jak by zastáncům pokroku mohly poskytnout dosud vůbec nejpádnější argument, na jehož základě by mohli požadovat, aby se obnovily a oživily místní ekonomiky, aby se naše demokratické instituce vymanily z rozkladného vlivu korporací, aby se již neuzavíraly další zhoubné dohody o volném trhu a přepracovaly se ty stávající, aby se investovalo do strádající veřejné infrastruktury (třeba do hromadné dopravy a cenově dostupného bydlení), aby vlastnictví základních služeb, jako je zásobování energií a vodou, přešlo zpátky na uživatele, aby se ozdravilo choré zemědělství, aby se otevřely hranice migrantům, jejichž přesuny souvisejí s důsledky klimatických změn, aby se už konečně uznala územní práva domorodých obyvatel — což by úhrnem přispělo k ukončení nehorázných nerovností uvnitř našich států i mezi nimi.

Začala jsem si také všimnout nových spojení a neotřelých argumentů, které nasvědčují, že kdyby se těmto různorodým vztahům dostalo širšího porozumění, mohla by naléhavost klimatické

krize dát základ mocnému masovému hnutí, které by tato zdánlivě nesourodá témata skloubilo do celistvého narativu hovořícího o možnostech, jak ochránit lidstvo před řáděním hrubě nespravedlivého hospodářského zřízení i rozkolísaného klimatického systému. Tuto knihu jsem napsala, neboť jsem dospěla k závěru, že takovým mimořádným katalyzátorem by se mohla stát právě opatření proti změnám klimatu.

Lidový šok

Napsala jsem ji však také proto, že klimatické změny mohou společenskou, politickou a hospodářskou transformaci podnítit také v řadě velmi rozmanitých a mnohem méně žádoucích podob.

Posledních patnáct let jsem se zabírala zkoumáním společností procházejících extrémními otřesy, vyvolanými ekonomickými kolapsy, živelnými pohromami, teroristickými útoky a válkami. Také jsem se dopodrobna zabývala otázkou, jaké proměny nastávají ve společnostech, jež jsou takovýmto obdobím ohromného tlaku vystaveny, a jak podobné události mění všeobecné pojetí toho, co je možné — někdy k lepšímu, ale vesměs k horšímu. Ve své poslední knize nazvané *Šoková doktrína* jsem rozebrala, jak těchto rozličných krizí v uplynulých čtyřiceti letech využívaly podnikatelské zájmové skupiny k prosazování politických opatření za účelem obohatit nepočetnou elitu, tedy k rušení regulací, ke škrtům v sociálních výdajích a k vynucování rozsáhlé privatizace veřejné sféry. Posloužily také k ospravedlnění tvrdých zákroků proti občanským svobodám a úděsného porušování lidských práv.

Z četných náznaků lze usuzovat, že ani změny klimatu nebudou v tomto směru výjimkou, že se jich opět chopí ti, kdo budou usilovat o předání dalších zdrojů jednoprocenní menšině, namísto aby se tato krize stala impulzem k řešení, která skýtají reálnou šanci zamezit katastrofálnímu oteplování a ochránit nás před nevyhnutelnými pohromami. Počáteční fáze tohoto procesu lze sledovat již nyní. Obecní lesy se celosvětově proměňují v privatizované rezervace a v soukromé obory, jejichž vlastníci mohou inkasovat „uhlíkové kredity“, což je výnosná finta, které se budu podrobně

věnovat později. Konjunkturu zažívají také „termínové obchody s počasím“, jejichž prostřednictvím si firmy a banky mohou sázet na povětrnostní změny, jako by ničivé katastrofy byly hazardní hra v lasvegaském kasinu (mezi lety 2005 a 2006 se obchod s klimatickými deriváty vyhoupl na bezmála pětinasobek, z 9,7 miliardy na 45,2 miliardy dolarů). Nadnárodním zajišťovnám kynou miliardové zisky, zčásti tvořené prodejem nových ochranných systémů určených rozvojovým zemím, které ke vzniku klimatické krize téměř nijak nepřispěly, ale jejich infrastruktura jen těžko odolává jejím dopadům.⁸

Od zbrojařského kolosu Raytheon jsme zase vyslechli nezvykle upřímné sdělení, že „v souvislosti s posunem spotřebitelského chování a požadavků, který změny klimatu přivodí, pravděpodobně dojde ke zmnožení podnikatelských příležitostí“. Mezi zmíněné příležitosti patří nejen zvýšení poptávky po soukromých službách, které Raytheon v oblasti zvládání přírodních pohrom poskytuje, ale také růst „poptávky po jeho zbrojních produktech a službách, neboť mohou vyvstat obavy o bezpečnost v důsledku sucha, záplav a bouří způsobených klimatickými změnami“.⁹ Kdykoli se do našich úvah začnou vkrádat pochybnosti o naléhavosti této krize, mějme na paměti, že soukromé milice se již mobilizují.

Kromě zvýšené poptávky po ozbrojencích vytvářejí sucha a záplavy ještě všemožné další podnikatelské příležitosti. Mezi lety 2008 a 2010 bylo podáno nejméně 261 žádostí o patent souvisejících s plodinami „přizpůsobenými klimatu“, tedy osivy, která mají údajně přestát i extrémní povětrnostní podmínky. Za bezmála osmdesát procenty těchto patentů stojí šestice gigantů z agrobyznysu, včetně firem Monsanto a Syngenta. Superbouře Sandy zase přinesla nenadálé výnosy developerům v New Jersey, kteří utržili miliony za novou výstavbu v mírně zasažených oblastech, kdežto pro obyvatele těžce poškozených obecních bytů jsou dopady této katastrofy dodnes noční můrou, podobně jako tomu bylo v New Orleansu po hurikánu Katrina.¹⁰

Ani na jednom z uvedených příkladů není nic překvapivého. Náš stávající systém je uzpůsoben k tomu, aby nacházel nové možnosti, jak privatizovat společné statky a těžit z neštěstí. Ponechá-li se mu úplná volnost, nedokáže fungovat jinak. Lidské společnosti

však na krize nemusejí vždy reagovat uplatněním šokové doktríny. Všichni jsme se o tom nedávno přesvědčili, když celým světem zmítal finanční kolaps, který se roku 2008 rozšířil z Wall Street. Náhlý růst cen potravin napomohl vytvoření podmínek pro „arabské jaro“. Úsporná opatření podnítila vzestup masových hnutí od Řecka přes Španělsko, Chile a Spojené státy až po Quebec. Mnozí z nás se podstatně zlepšili ve schopnosti vzdorovat těm, kdo hodlají cynicky využívat krizi k drancování veřejné sféry. Tyto protesty nám však zároveň ukázaly, že nestačí říct „ne“. Nemají-li opoziční hnutí pouze zazářit a pak zas vyhasnout, budou potřebovat komplexní představu, jak a čím nahradit nynější pokulhávající systém, a také seriózní politické strategie, jejichž prostřednictvím svých cílů míní dosáhnout.

Dřívější zastánci pokroku věděli, jak na to. Dobývání velkých lidových vítězství v oblasti sociální a hospodářské spravedlnosti během rozsáhlých krizí má bohatou historii. Patří sem zejména opatření Nového údělu po burzovním krachu v roce 1929 a nástup bezpočtu sociálních programů po druhé světové válce. Tato opatření získala u voličů tolik podpory, že jejich uzákonění nevyžadovalo podobné autoritářské úskoky, jaké jsem popsala v *Šokové doktríně*. Rozhodujícím prvkem bylo vybudování robustních masových hnutí, která se dokázala postavit zastáncům pokulhávajícího *statu quo* a požadovala, aby se každému dostalo podstatně spravedlivější porce z ekonomického koláče. K přetrvávajícímu (třebaže těžce zkoušenému) odkazu těchto mimořádných dějinných okamžiků patří v řadě zemí všeobecné zdravotní pojištění, starobní důchody, dotované bydlení a financování kultury z veřejných zdrojů.

Zastávám přesvědčení, že klimatické změny skýtají mimořádnou příležitost ještě většího rozsahu. V rámci úsilí o snížení emisí na úroveň doporučenou mnohými vědci máme teď opět šanci prosadit politická opatření, která zásadně zvýší kvalitu života, překlepnou propast mezi bohatými a chudými, vytvoří obrovský počet kvalitních pracovních míst a od základu oživí demokracii. Spíše než výsostným projevem šokové doktríny, spočívajícím v útisku a pranicích o nové zdroje, se klimatické změny mohou stát lidovým šokem, úderem zdola. Mohou rozdělit moc mezi většinu namísto jejího upevňování v rukou menšiny a mohou také podstatně

rozšířit společné statky namísto jejich postupného rozprodávání. A tam, kde pravicoví přívrženci šokové doktríny využívají krizi (skutečných i těch uměle vyvolávaných) k prosazení politických opatření, která naši náchylnost k podobným situacím ještě zvyšují, by podoby transformace zmiňované v této knize docílily přesného opaku: dobraly by se kořene otázky, proč soustavným krizím vlastně čelíme, a přinesly by nám jednak vlídnější klima než to, k jakému máme nakročeno, a jednak mnohem spravedlivější ekonomický systém, než je ten stávající.

Aby se však kterékoli z těchto změn uskutečnily — abychom dokázali uvěřit, že klimatické změny mohou změnit i nás —, musíme nejprve přestat uhýbat pohledem.

„Vy vyjednáváte celou dobu, co jsem já naživu,“ vyčetla roku 2011 kanadská studentka Anjali Appaduraiová shromáždění vládních vyjednavců na konferenci OSN o změnách klimatu v jihoafrickém Durbanu. Nijak nepřeháněla. O předcházení klimatickým změnám mluví zástupci vlád z celého světa už přes dvacet let. S vyjednáváním začali v roce, kdy se tehdy jednadvacetiletá Anjali narodila. A přece, jak zdůraznila ve svém památném projevu, který na plénu přednesla jménem všech přítomných mladých lidí: „Celou tu dobu nectíte své závazky, neplníte stanovené cíle a porušujete sliby.““

Mezivládní orgán pověřený úkolem zamezit „nebezpečné“ míře klimatických změn nejenže za přibližně dvacet let činnosti (a během více než devadesáti oficiálních zasedání od svého ustavení) nedosáhl pokroku, ale pod jeho dozorem probíhalo *de facto* soustavné vyklízení pozic. Naše vlády promarnily řadu let překrucováním čísel a handrkováním o termíny ve snaze vyloudit odklad, jako vysokoškoláci, kteří nestíhají včas odevzdat seminárku.

Katastrofální následky jejich mlžení a průtahů už dnes nelze popírat. Dle předběžných údajů byly v roce 2013 globální emise CO₂ o celých 61 procent vyšší než v roce 1990, kdy se začalo seriózně vyjednávat o klimatické úmluvě. Slovy ekonoma Johna Reillyho z Massachusettského technologického institutu: „Čím více o nut-

nosti omezit emise hovoříme, tím více narůstají.“ Jediné, čeho přibývá rychleji než našich emisí, je množství slov slibujících jejich snižování. Každoroční klimatické summity OSN, které nadále zůstávají největší nadějí na politický průlom v otázce klimatických opatření, začaly postupem času působit ani ne jako fórum pro vážná vyjednávání, ale spíš jako vysoce nákladná a emisně náročná skupinová terapie, kde si představitelé nejzranitelnějších zemí světa vylévají zlost a žal, zatímco nepříliš významní zástupci států, které za jejich tragédie vesměs mohou, jen upřeně hledí do podlahy.¹²

Taková nálada panuje od krachu mohutně medializovaného klimatického summitu OSN, který se konal roku 2009 v Kodani. Poslední večer toho ohromného setkání jsem se ocitla mezi skupinkou aktivistů, k nimž náležel i jeden z čelních britských představitelů kampaně za klimatickou spravedlnost. Během summitu tento mladík dennodenně ve stručnosti tlumočil desítkám novinářů, co se během každého kola jednání odehrálo a jaký budou mít různé emisní cíle reálný dopad, a celou dobu působil jako ztělesněná sebejistota a vyrovnanost. Jeho optimismus ohledně perspektiv summitu navzdory veškerým nesnázím nepolevoval. Jakmile však bylo po všem a došlo k uzavření žalostné Kodaňské dohody, sesypal se nám přímo před očima. Seděli jsme v ostře osvětlené italské restauraci a on se usedavě rozvzlykal. Pořád dokola opakoval: „Ale já si fakt myslím, že to Obama chápe.“

Dnes ten večer považuji za okamžik, kdy klimatické hnutí dospělo, kdy jeho stoupencům skutečně došlo, že nás nikdo nepřijde zachránit. Britská psychoanalytička a odbornice na klima Sally Weintrobeová to označuje za „stěžejní poselství“ kodaňského summitu. Oním poselstvím míní palčivé zjištění, že „o nás naši čelní představitelé nedbají... že není postaráno ani o naše holé přežití“.¹³ Toto vědomí nás vždycky bolestivě zaskočí, nehledě na to, kolikrát jsme už zklamáni ze selhání našich politických zástupců pocítili. Věci se skutečně mají tak, že jsme odkázáni jen sami na sebe a že veškerá věrohodná naděje na nápravu bude muset přijít zdola.

Vlády hlavních znečišťovatelů (včetně Spojených států a Číny) v Kodani podepsaly nezávaznou dohodu, v níž se zavázaly, že nedovolí, aby teplota celoplanetárně narostla o více než dva stupně Celsia oproti době, než jsme své ekonomiky začali zásobit energií

z uhlí. Tento dobře známý cíl, který by měl podle všeho představovat „bezpečnou“ míru klimatických změn, byl od samého počátku výsostně politickým rozhodnutím, jež mělo vést k co nejmenšímu narušení hospodářských systémů spíše než k ochraně co největšího počtu lidí. Když se tento teplotní limit v Kodani oficiálně stvrdil, mnozí delegáti vystoupili s ostrými námitkami, přičemž upozorňovali na to, že pro některé nízko položené ostrovní státy i pro rozsáhlé oblasti v subsaharské Africe se takový záměr rovná „rozsudku smrti“. Ve skutečnosti je však tento cíl značně rizikový pro nás pro všechny, vždyť teploty zatím vzrostly o pouhých osm desetin stupně Celsia, a my už nyní sledujeme řadu znepokojivých účinků, třeba dosud nevídané tání ledového příkrovu v Grónsku v létě roku 2012 nebo neočekávaně prudké okyselování oceánů. Pokud teplota vystoupá na více než dvojnásobek, nesporně to povede k hrozivým následkům.¹⁴

Světová banka ve zprávě z roku 2012 nastínila, jaké riziko takový cíl obnáší. „Pokud se globální oteplování přiblíží hranici dvou stupňů Celsia a překročí ji, hrozí nebezpečí, že bude dosaženo kaskádových bodů zvratu. Z příkladů uveďme rozpad Západoantarktického ledovcového štítu, který povede k rychlejšímu zvyšování hladiny moří, nebo rozsáhlé odumírání amazonských pralesů s drastickými dopady na ekosystémy, řeky, zemědělství, energetiku a zdroje obživy. Takový stav by dále přispěl ke globálnímu oteplování v jednadvacátém století a postihl by celé kontinenty.“¹⁵ Jinak řečeno, jakmile necháme teploty vyšplhat nad určitý bod, ztratíme vládu nad tím, kde se rtuť teploměru zastaví.

Avšak ještě větší problém (a také důvod, proč kodaňský summit vzbudil tolik beznaděje) spočívá v tom, že se vlády neshodly na závazných cílech, a prakticky nic jim tedy nebrání, aby svoje přísliby ignorovaly. A přesně to se také děje. Emise vzrůstají tak prudce, že pokud se od základu nepromění naše ekonomické fungování, nárůst teplot jen o dva stupně už nyní působí jako utopický sen. Na poplach ostatně nebijí jen ekologové. Také Světová banka svoji zprávu uveřejnila s výstrahou, že „směřujeme ke světu, který se [do konce století] oteplí o čtyři stupně Celsia, což se projeví extrémními vlnami veder, úbytkem celosvětových zásob potravin, zánikem ekosystémů a biodiverzity a životu nebezpečným zvýšením

hladin moří“. Zpráva navíc přinesla varování, že „těž není jisté, zda se na čtyřstupňové oteplení planety vůbec lze adaptovat“. Kevin Anderson, bývalý vedoucí (a nyní zástupce vedoucího) Tyndallova centra pro výzkum klimatických změn (Tyndall Centre for Climate Change Research), které se záhy etablovalo jako jedna z předních britských institucí pro výzkum klimatu, hovoří ještě otevřeněji. Oteplení o čtyři stupně Celsia podle něj není „slučitelné s jakoukoli rozumnou představou uspořádaného, spravedlivého a civilizovaného světového společenství“.¹⁶

Nevíme sice přesně, jak by takový svět vypadal, ale i v tom nejlepším případě by se patrně jednalo o naprostou katastrofu. Oteplení o čtyři stupně by do roku 2100 mohlo celosvětově zvýšit hladiny moří o jeden nebo snad i dva metry (a v průběhu následujících staletí by moře neodvratně vystoupalo přinejmenším o několik dalších metrů). Došlo by tak k zatopení některých ostrovních států, například Malediv a Tuvalu, a k záplavám mnoha pobřežních oblastí od Ekvádoru a Brazílie přes Nizozemsko po značnou část Kalifornie a severovýchodu Spojených států, a také rozlehlých území v jižní a jihovýchodní Asii. Mezi velkoměsta, která by se zřejmě ocitla v ohrožení, patří Boston, New York, losangeleská aglomerace, Vancouver, Londýn, Bombaj, Hongkong a Šanghaj.¹⁷

Z ukrutných vln veder, které i v bohatých zemích dokážou usmrtit desetitisíce lidí, by se mezitím na všech světadílech, s výjimkou Antarktidy, stala zcela běžná součást léta. Vedra by také celosvětově způsobila drastické úbytky výnosů základních plodin (třeba sklizně pšenice v Indii a kukuřice v USA by se mohly propadnout o celých 60 procent), a to v době, kdy se po nich bude prudce zvyšovat poptávka v důsledku populačního růstu a stoupající spotřeby masa. A protože budou zemědělské plodiny čelit nejen zátěži způsobované horkem, ale také extrémním jevům, jako jsou rozsáhlá sucha, záplavy nebo přemnožení škůdců, výše ztrát by mohla překonat předpovědi získané z matematických modelů. Když k tomu navíc přičteme ničivé hurikány, rozsáhlé lesní požáry, kolaps rybolovu, všeobecný rozvrat zásobování vodou, vymírání druhů a celosvětové pandemie, pak si lze jen stěží představit, že by se ve společnosti podařilo zachovat mír a řád (tedy alespoň tam, kde o míru a řádu dnes vůbec můžeme hovořit).¹⁸

Nezapomínejme přitom, že tu čerpáme z optimistických prognóz, podle nichž se oteplování víceméně ustálí na čtyřech stupních Celsia a nedosáhne bodů zvratu, jejichž překročením by se zcela vymklo kontrole. Podle nejnovějších modelů se jeví jako pravděpodobnější, že oteplení o čtyři stupně by spustilo řadu krajně nebezpečných zpětnovazebních smyček. Například z Arktidy by každé září mohl zmizet veškerý led a (jak uvádí jedna nedávná studie) zahlcená globální vegetace by možná přestala fungovat jako spolehlivá „jímka“, což by vedlo k tomu, že by více uhlíku uvolňovala, než ukládala. Pak už nebude možné předvídat vůbec nic. Tento proces by navíc mohl započít dřív, než kdokoli předpokládal. Vědci z NASA a Kalifornské univerzity v Irvine v květnu 2014 odhalili, že na západě Antarktidy dochází v oblasti přibližně o velikosti Francie k ledovcovému tání, které se nyní „jeví jako nezadržitelné“. Celý Západoantarktický ledovcový štít je tedy patrně odsouzen k zániku, což s sebou podle hlavního autora studie Erica Rignota „ponese zvýšení hladiny moří o tři až pět metrů. Celosvětově taková událost vysídlí miliony lidí“. Zkáza ledovce by však mohla postupovat pozvolna stovky let a dosud zbývá čas, aby se jeho tání zpomalilo snížením emisí a tím se zabránilo nejhoršímu.¹⁹

Mnohem děsivější však je, že podle řady mainstreamových analytiků spějeme při současné emisní trajektorii k ještě vyššímu než čtyřstupňovému oteplení. Jindy spíše strážlivá Mezinárodní agentura pro energii (International Energy Agency, IEA) vydala v roce 2011 zprávu, v níž pracuje s předpokladem, že máme namířeno k oteplení o šest stupňů Celsia. Slovy hlavního ekonoma IEA: „I každý školák ví, že z toho pro nás pro všechny plynou katastrofální důsledky.“ (Předložené důkazy nasvědčují, že při oteplení o šest stupňů patrně dojde k překročení hned několika významných bodů zvratu — nejen těch s pozvolnými následky, jako je již zmíněný rozpad Západoantarktického ledovcového štítu, ale možná i těch, jež se projeví náhle, třeba ohromné úniky metanu z polárního permafrostu.) Také zpráva auditorského kolosu PricewaterhouseCoopers varuje podnikatele, že směřujeme k oteplení o „čtyři, nebo dokonce šest stupňů Celsia“.²⁰

Tyto prognózy znamenají totéž, jako by se vám doma naráz spustila všechna poplašná zařízení. A pak by se jedna po druhé

rozkvílely také všechny sirény u vás v ulici. Znamenají prostě, že se z klimatických změn stala existenční krize pro celé lidstvo. Historicky představovala podobně rozsáhlou a závažnou krizi pouze studená válka, respektive obava, že spějeme k jaderné kalamitě, po níž značná část Země přestane být obyvatelná. Tehdy se však jednalo (a dosud jedná) pouze o hrozbu, která by se naplnila jedině v krajně nepravděpodobném případě, že se geopolitická situace zcela vymkne kontrole. Od převážné většiny odborníků na jádro jsme však nikdy neslyšeli, že pokud nezměníme svůj každodenní život a budeme se ve všem chovat jako doposud, s největší pravděpodobností ohrozíme naši civilizaci — kdežto odborníci na klima nám to říkají už mnoho let.

Jak v roce 2010 prohlásil Lonnie G. Thompson, klimatolog z Ohijské státní univerzity a světoznámý odborník na tání ledovců: „Stejně jako jiní vědci býváme i my klimatologové vesměs spíš neteční. Nelibujeme si v teatrálních výlevech o tom, jak se hrouť svět. Většina z nás mnohem raději tráví čas v laboratoři nebo sbírá data v terénu, než abychom dávali rozhovory novinářům nebo vypovídali před parlamentními komisemi. Proč tedy klimatologové teď tak nahlas hovoří o rizicích globálního oteplování? Jsme totiž nyní prakticky všichni přesvědčeni, že globální oteplování vystavuje civilizaci zjevnému a bezprostřednímu ohrožení.“²¹

Naléhavost situace snad ani nelze vyjádřit jasněji, ale i přesto se značná část lidstva zcela vědomě ubírá dál stále toutéž cestou, namísto aby se polekala a s vynaložením veškerých sil změnila směr. Jen nás teď kupředu pohání silnější, špinavější motor, podobně jako cestující letu 3935.

Co to s námi je?

Vážně špatné načasování

Na tuto otázku se nabízí mnoho odpovědí: některé poukazují na fakt, že přimět všechny vlády na světě ke shodě by bylo mimořádně obtížné, jiné zas upozorňují na neexistenci účinných technických řešení, či případně na jakýsi bytostný rys lidské povahy, který nám brání zakročit proti zdánlivě vzdáleným hrozbám. Zvlášť v poslední

době slyšíme také názor, že už jsme stejně všechno zpackali a nemá smysl pokoušet se o něco víc než se při závěrečném sešupu ještě hezky pokochat výhledem.

Některá z těchto vysvětlení sice mají cosi do sebe, ale v konečném výsledku ani jedno z nich neobstojí. Vezměme si třeba tvrzení, že je prostě příliš složité dosáhnout toho, aby se tolik států shodlo na společném postupu. V minulosti přeci OSN mnohokrát pomohla vládám spojit síly při řešení závažných mezinárodních problémů, počínaje ztenčováním ozonové vrstvy a konče šířením jaderných zbraní. Výsledné dohody sice nebyly ideální, ale představovaly nesporný pokrok. Navíc v době, kdy naše vlády nedokázaly ustavit závazný právní rámec pro snižování emisí (prý kvůli přílišné složitosti takové spolupráce), se jim podařilo vytvořit Světovou obchodní organizaci, tedy spleť globální systém, který usměrňuje tok zboží a služeb po celé planetě a přitom se řídí jasnými pravidly, jejichž porušení se přísně trestá.

O nic přesvědčivější není ani teze, že nám svazuje ruce nedostatek technologických řešení. Ještě před využíváním fosilních paliv lidé čerpali energii z obnovitelných zdrojů, jako jsou voda a vítr, která navíc rok od roku zlevňuje, lze s ní lépe hospodařit a snáze ji ukládat. Za posledních dvacet let došlo též k rozmachu důmyslných bezodpadových koncepcí i ekologicky udržitelného urbanismu. Nejenže tedy máme technické nástroje, jejichž prostřednictvím se můžeme odpoutat od fosilních paliv, ale pokusy o zavedení nízkouhlíkového životního stylu již na bezpočtu míst přinesly ohromné úspěchy. Ani přesto se nám však nedaří uskutečnit plošnou transformaci, která by nám všem dala šanci odvrátit hrozící katastrofu.

Je tedy na vině pouze lidská povaha? Vždyť jako lidstvo jsme přeci již mnohokrát tvář v tvář nebezpečí projevíli ochotu přinášet kolektivní oběti. Zářným příkladem budiž přidělový systém, potravinové zahrady a nakupování válečných dluhopisů za první a druhé světové války. Ostatně, obyvatelé Británie za druhé světové války kvůli úspoře pohonných hmot prakticky přestali jezdit na výlety autem a mezi lety 1938 a 1944 vzrostlo v USA vytižení veřejné dopravy o 87 procent a v Kanadě o 95 procent. Na potravinových zahrádkách v roce 1943 hospodařilo dvacet milionů amerických

domácností (čili tři pětiny obyvatelstva USA) a jejich výpěstky tvořily 42 procent veškeré zeleniny, která se toho roku spotřebovala. Není bez zajímavosti, že zmíněné činnosti zároveň výrazně snižují emise uhlíku.²²

Pravda, válečná hrozba působila bezprostředně a konkrétně, ale totéž platí o hrozbě, kterou představuje klimatická krize a již lze patrně přičíst značný podíl na mohutných katastrofách v některých světových velkoměstech. Jenže od dob válečných obětí jsme dost z pohodlněli, že ano? Naše kultura nám soustavně podsouvá představu, že dnešní lidé jsou příliš sebestřední, příliš zvyklí naplňovat své potřeby, než aby se obešli bez neomezené svobody k uspokojení každého svého rozmaru. Ve skutečnosti jsme však nepřestali dnes a denně přinášet společné oběti ve jménu abstraktního obecného blaha. Vzdáváme se důchodů, těžce vydobytych zaměstnaneckých práv i programů na podporu kultury a mimoškolních aktivit. Posíláme své děti, aby se vzdělávaly ve stále přeplněnějších třídách pod vedením stále uštvanejších učitelů. Smiřujeme se s nutností platit podstatně víc za ničivé zdroje energie pro naše dopravní prostředky i náš každodenní život. Smiřujeme se s neustálým zvyšováním jízdného v autobusech a metru, ačkoli se kvalita služeb nezlepšuje, nebo je dokonce horší. Smiřujeme se s faktem, že studium na veřejných vysokých školách končívá dluhem, který budeme splácet půl života, což by pro předchozí generaci bylo něco naprosto neslýchaného. U nás v Kanadě se teď začínáme smiřovat s tím, že už nám pošta nebude doručována domů.

Za posledních třicet let nám toho veřejná sféra poskytuje čím dál méně, což se zdůvodňuje potřebou úspor, jejichž jménem se aktuálně obhajují soustavné nároky na kolektivní oběti. V minulosti k podobnému účelu sloužily jiné výrazy a fráze, zrovna tak odtržené od každodenního života: vyrovnané rozpočty, zvyšování efektivity, podpora hospodářského růstu.

Soudila bych, že pokud lidé dokážou obětovat tolik společných výhod ve jménu stabilizace hospodářského systému, kvůli němuž tak výrazně vzrůstá nákladnost i nejistota běžného života, potom by přece měli být také schopni zásadně změnit své chování v zájmu stabilizace přírodních systémů, na nichž veškerý život závisí.

A to tím spíš, že mnohé ze změn, jež jsou nezbytné k drastickému snížení emisí, by většině lidí na Zemi zároveň podstatně zlepšily kvalitu života — počínaje tím, že by si děti v Pekingu mohly hrát venku bez roušek proti smogu, a konče vznikem milionů dobrých pracovních míst v různých odvětvích čisté energetiky. Nezdá se mi, že by nám k lepšímu zacházení s klimatem scházely krátkodobé nebo střednědobé pobídky.

Jistě, nemáme času nazbyt. Ale už zítra bychom se mohli zavázat k radikálnímu omezování emisí z fosilních paliv a zahájit přechod k bezuhlíkovým energetickým zdrojům založeným na obnovitelných technologiích. Tento proces bychom mohli završit do deseti let. I v takovém případě by se sice hladiny moří zvedly a přišly by bouře, ale měli bychom mnohem větší šanci zamezit skutečně katastrofálnímu oteplování. Dokonce by se před velkou vodou podařilo uchránit celé státy. Slovy Pabla Solónu, někdejšího bolivijského velvyslance při OSN: „Pokud jsem ti vypálil dům, měl bych tě přinejmenším pozvat do toho svého... a pokud mou vinou zrovna hoří, měl bych se ten oheň snažit okamžitě uhasit.“²³

Jenže my ten oheň nehasíme, ale naopak ho ještě poléváme benzínem. Finanční krize v roce 2009 způsobila výjimečný pokles globálních emisí, ale ty se už následující rok prudce zvýšily o závratných 5,9 procenta, což představuje nejvyšší absolutní nárůst od dob průmyslové revoluce.²⁴

A tak se mi na mysl neustále dere otázka: Co to s námi je? Co nám ve skutečnosti brání, abychom hasili požár, jenž se chystá pohltit dům, který společně obýváme?

Podle mě je odpověď daleko prostší, než se nám leckdo snaží namluvit: kroky nezbytné ke snížení emisí jsme nepodnikli, protože jsou v bytostném rozporu s deregulovaným kapitalismem, tedy ideologií vévodící celému období, po němž se z této krize snažíme nalézt východisko. Uvízli jsme na mrtvém bodě, protože opatření, která by nám zajistila největší šanci na odvrácení pohromy (a přinesla by prospěch převážné většině lidí), znamenají zásadní hrozbu pro elitní menšinu, která má pod palcem naši ekonomiku, politiku i velkou část významných sdělovacích prostředků. Možná by se nejednalo o neřešitelný problém, kdyby nastal v jiném historickém okamžiku. K ohromné smůle nás všech však vědecká

obec stanovila rozhodující diagnózu stran klimatické hrozby právě v době, kdy zmíněné elity držely nejvíce neomezené politické, kulturní a intelektuální moci za posledních šedesát let. O zásadním snižování emisí skleníkových plynů totiž vědci i vlády začali hovořit v roce 1988, tedy v roce spojovaném s nástupem jevu, pro který se později vžilo označení „globalizace“. Kanada a Spojené státy tehdy podepsaly dohodu, jejímž prostřednictvím navázaly světově největší dvoustranný obchodní vztah a která se následně přičleněním Mexika rozšířila do podoby Severoamerické dohody o volném obchodu (North American Free Trade Agreement, NAFTA).²⁵

Až se budou historikové ohlížet za mezinárodními vyjednáváními posledních pětadvaceti let, jejich pozornost nepochybně upoutá dvojice určujících procesů. Jedním bude klimatický proces — kulhavý, dýchavičný a naprosto neschopný dosáhnout vytčených cílů —, tím druhým pak proces korporátní globalizace, svižně krácející od jednoho vítězství k druhému: od zmíněné úvodní dohody o volném obchodu přes ustavení Světové obchodní organizace, plošnou privatizaci někdejších sovětských ekonomik, přeměnu značné části Asie v rozbujele zóny volného obchodu až po „strukturální úpravu“ afrického kontinentu. I tento proces samozřejmě provázely nezdary, způsobené mimo jiné lidovým odporem, kvůli němuž obchodní jednání a dohody vázly. Žádný neúspěch však neotrásl ideologickou základnou tohoto projektu, v němž vlastně vůbec nešlo o přeshraniční obchodování, třeba o prodej francouzského vína do Brazílie nebo amerického softwaru do Číny. Vždy se jednalo především o to využít těchto obširných ujednání (a také řady dalších prostředků) k utužení celosvětového politického rámce, který nadnárodním korporacím poskytoval maximum svobody, tak aby své zboží mohly vyrábět co nejlevněji, prodávat ho s co nejmenšími omezeními a odvádět při tom co nejnížší daně. Naplnění těchto korporátních požadavků prý mělo podnítit ekonomický růst, který měl nakonec prosáknout až dolů k nám. Význam obchodních dohod tkvěl pouze v tom, že tuto mnohem obecnější agendu zastupovaly a jasně ji formulovaly.

Všichni dobře známe tři politické pilíře této nové éry, tvořené privatizací veřejné sféry, deregulací podnikatelského sektoru a nižším zdaněním podniků, na něž se doplácí škrtů ve veřejných

výdajích. Mnoho se psalo o reálných důsledcích těchto politických opatření — o rozkolísanosti finančních trhů, výstřelcích superboháčů i zoufalství stále bezprizornějších chudých lidí a také o zuboženém stavu veřejné infrastruktury a veřejných služeb. Velice málo se však píše o tom, jak tržní fundamentalismus od prvopočátku soustavně sabotuje společnou reakci na klimatické změny, tedy na hrozbu, která zaklepala na dveře právě v okamžiku, kdy tato ideologie dospěla k vrcholu.

Jádro problému spočívalo v tom, že tržní uvažování tehdy lapilo veřejný život do dusivého sevření a vzbudilo zdání, že nejjasnější a nejvíce přímočará reakce na klimatickou krizi je politickým kacířstvím. Jak by například mohly země mohutně investovat do uhlíkově neutrálních veřejných služeb a infrastruktury v době, kdy se veřejná sféra systematicky rozvrací a rozprodává? Jak by mohly vlády uvalit vysoká zdanění, omezení a sankce na fosilní sektor, když jsou veškerá podobná opatření zavrhována coby přežitky komunistického autoritářství? A jak by mohla obnovitelná energetika získat podporu a ochranu nezbytnou k vytěsnění fosilních paliv, když se ze slova „protekcionismus“ stala nadávka?

Jinak postavené klimatické hnutí by se pokusilo napadnout extremistickou ideologii, která stála v cestě tolika smysluplným krokům, a ve spojení s dalšími obory by prokázalo, že bezuzdná moc korporací představuje závažnou hrozbu pro obyvatelnost naší planety. Namísto toho značná část klimatického hnutí promarnila drahocenné desítky let snahami za každou cenu napasovat řešení klimatické krize na podmínky deregulovaného kapitalismu, přičemž neustále propagovala možnosti, jejichž prostřednictvím se s tímto problémem trh vyrovná sám. (I mně, pravda, trvalo roky, než jsem při zkoumání klimatické krize odhalila, kam až sahá tajný pakt velkých znečišťovatelů a velkých ekologických organizací.)

Blokování rázných klimatických opatření však nepředstavovalo jediný způsob, jak se tržní fundamentalismus v daném období přičinil o prohloubení klimatické krize. Ještě přímočařeji totiž zapůsobila politická rozhodnutí, která zprostila nadnárodní korporace prakticky veškerých omezení a tím výrazně přispěla k prvotní příčině globálního oteplování — nárůstu emisí skleníkových plynů.

Jde o zarážející čísla: v devadesátých letech, kdy integrace trhů nabírala na obrátkách, se globální emise zvyšovaly v průměru o jedno procento ročně; s nástupem jednadvacátého století, kdy se „rozvojové trhy“ jako Čína již zcela začlenily do světové ekonomiky, se zvyšování emisí katastrofálně zrychlilo, takže jejich roční nárůst po většinu desetiletí dosahoval 3,4 procenta. Stejně rychle se emise zvyšují dodnes, s výjimkou krátkého výkyvu v roce 2009, který způsobila světová finanční krize.²⁶

Při zpětném pohledu je patrné, že události se jen stěží mohly odvíjet jinak. Zmíněná epocha se vyznačovala dvojicí jevů: masovým exportem výrobků na ohromné vzdálenosti (za soustavného spalování uhlíku) a importem mimořádně nešetrných modelů výroby, spotřeby a zemědělství do všech končin světa (modelů rovněž založených na bezuzdném spalování fosilních paliv). Jinak řečeno, osvobození světových trhů poháněné vysvobozováním nebyvalého množství fosilních paliv z útrob Země výrazně urychlilo tentýž proces, který nyní osvobozuje led v Severním oceánu od nutnosti vůbec existovat.

Následkem toho se nyní ocitáme ve velice složité a také poněkud paradoxní situaci. Kvůli masivnímu vypouštění emisí během desítek let, kdy jsme je naopak měli omezovat, se kroky nezbytné k odvrácení katastrofálního oteplení již nedostávají do rozporu jen s odnoží deregulovaného kapitalismu, která slavila závratný úspěch v osmdesátých letech. Nyní stojí v rozporu se stěžejním příkázáním našeho hospodářského modelu, které zní „buď růst, nebo smrt“.

Jakmile se uhlík uvolní do ovzduší, pobude si tam ještě stovky let, někdy i déle, a bude tam zadržovat teplo, což má kumulativní účinky, jejichž závažnost postupem času narůstá. Podle odborníků na emise, mimo jiné již zmíněného Kevina Andersona z Tyndallova centra, se za posledních dvacet let v atmosféře nahromadilo tolik uhlíku, že naši jedinou nadějí na udržení oteplování pod mezinárodně dojednaným cílem dvou stupňů Celsia je, aby bohaté státy ročně snižovaly své emise o přibližně osm až deset procent.²⁷ „Volný“ trh takový úkol prostě nedokáže splnit, vždyť podobné snížení emisí dosud nastalo pouze v souvislosti s hospodářským kolapsem nebo strmými ekonomickými propady.

Zmíněnými čísly se budu podrobněji zabývat v druhé kapitole, ale důležitá je zde podstata problému: náš ekonomický systém a systém naší planety jsou nyní v ostrém konfliktu. Nebo přesněji řečeno, naše hospodářské zřízení se ocitlo v konfliktu s mnoha podobami života na Zemi, a to včetně života lidí. Aby klima nezkolabovalo, musí lidstvo polevit ve využívání zdrojů; aby nezkolaboval náš ekonomický model, potřebuje nespoutaný růst. Pravidla však lze změnit jen u jednoho z nich — a rozhodně nelze změnit zákonitosti přírody.

Naše ekonomické uspořádání našťastí zaručeně lze nastavit tak, aby mělo menší nároky na zdroje, a lze to uskutečnit spravedlivě, tak aby byli ochráněni ti nejzranitelnější a zátěž nesli převážně ti, kdo na této situaci mají největší podíl. Nízkouhlíková odvětví našich ekonomik můžeme pobízet k růstu a vytváření pracovních míst a zároveň lze podnitit útlum odvětví uhlíkové náročných. Potíž však spočívá v tom, že ekonomické plánování a řízení v takovémto rozsahu se naprosto vymyká z panujícího ideologického rámce. Stávající režim zná jediný druh útlumu, a sice prudký krach, při němž nejvíce utrpí ti nejzranitelnější.

Stojíme tedy před neúprosnou volbou — buď dopustíme klimatický rozvrat, který od základu změní náš svět, nebo prakticky od základu změním své ekonomické fungování, abychom podobnému osudu unikli. V jednom si však musíme udělat jasno: kvůli desítkám let, které jsme vespolek promrhali popíráním, již nemáme k dispozici žádné pozvolné, postupné kroky. Možnost napravit klima drobnými úpravami *statu quo* padla v devadesátých letech, kdy jsme nechali americký sen nabobtnat do nehorázných rozměrů, načež jsme ho vyvezli do celého světa. Nutnost radikální změny však dnes nehlásají pouze radikálové. Jednadvacet držitelů prestižního ocenění Blue Planet Prize — včetně Jamese Hansena, bývalého šéfa Goddardova institutu pro studium vesmíru při agentuře NASA (Goddard Institute for Space Studies), a bývalé norské premiérky Gro Harlem Brundtlandové — vypracovalo v roce 2012 převratnou zprávu, v níž prohlašují, že „tváří v tvář bezpříkladně naléhavé situaci nemá společnost jinou volbu než podniknout k odvrácení úpadku civilizace drastické kroky. Buď své chování změním a vystavím globální společnost na zcela novém základě,

nebo se budeme muset podřídít změnám, které nastanou bez našeho přičinění.“²⁸

Mnoha lidem ve významných funkcích se tento fakt přijímá těžko, protože zpochybňuje cosi snad ještě mocnějšího než kapitalismus, a sice modlu centrismu — uměřenost, serióznost, ochotu dělat kompromisy a nenechat se ničím příliš vzrušit. Naši době ve skutečnosti vévodí právě tento navyklý způsob uvažování, mnohem rozšířenější mezi liberály, kterým leží na srdci otázka klimatické politiky, než mezi konzervativci, z nichž mnozí existenci krize jednoduše popírají. Pro opatrnický centrismus představují klimatické změny těžkou zkoušku, protože zde neobstojí žádná polovičatá řešení. Programy postavené na mixu všech dostupných zdrojů energie, třeba obamovský „all of the above energy“, tady mají asi takovou šanci na úspěch jako dieta, při níž se smí jíst cokoli. Vzhledem k neúspěšnosti vědecky stanovených lhůt je tu rozrušení zcela namístě.

Když změny klimatu prezentují jako boj mezi kapitalismem a planetou, neříkám vlastně nic, co bychom už nevěděli. Zmíněný boj už probíhá a kapitalismus nyní vítězí na celé čáře. Vítězí vždy, když jsou každý další odklad opatření proti klimatickým změnám nebo porušení již platných závazků ke snížení emisí obhajovány nezbytností hospodářského růstu. Vítězí, když se Řekům tvrdí, že jediné východisko z ekonomické krize v jejich zemi spočívá ve zpřístupnění tamního překrásného moře vysoce rizikové těžbě ropy a zemního plynu. Vítězí, když se Kanaďanům tvrdí, že pokud nechtějí skončit jako Řecko, musejí svolit ke zpusťování svých arktických lesů kvůli zajištění přístupu k polotuhé živici z albertských dehtových písků. Vítězí, když je v Istanbulu určen k demolici městský park kvůli prostoru pro další nákupní středisko. Vítězí, když se rodičům v Pekingu tvrdí, že platí přijatelnou cenu za pokrok, jestliže posílají své sípající děti do školy v rouškách, které je chrání před smogem a jsou vyrobeny tak, aby vypadaly jako roztomilé kreslené postavičky. Vítězí pokaždé, když se smíříme s tím, že máme k dispozici jen špatné možnosti: buď úspěšná opatření, nebo těžbu; buď jedy, nebo bídu.

Problém tedy nespočívá jen v tom, že musíme vynaložit mnoho peněz a změnit mnoho politických předpisů, spočívá především

v nutnosti nastolit diametrálně odlišný způsob uvažování, aby uskutečnění podobných změn bylo alespoň trochu možné. Drtivé vítězství tržní logiky, provázené étosem nadvlády a dravé konkurence, nyní ochromuje téměř veškeré vážné mínění snahy reagovat na klimatické změny. Nelitostné soupeření mezi státy zahnilo klimatická vyjednávání v OSN do slepé uličky. Bohaté země si postavily hlavu s tím, že nehodlají omezováním emisí dávat všanc své výsadní postavení ve světové hierarchii, kdežto chudší země zase prohlašují, že se nevzdají práva dospět znečišťováním k prosperitě stejně jako svého času bohaté státy, třebaže tím ještě umocní pohromu, která nejhůře doléhá právě na chudé. Aby se cokoli z toho změnilo, musí se prosadit světonázor, který v přírodě, ostatních národech i vlastních sousedech bude spatřovat nikoli protivníky, ale partnery ve velkolepém projektu vzájemného přetváření.

Rozhodně to není skromný požadavek, ale tím to ještě zdaleka nekončí. Kvůli svým neustálým prodlevám musíme tuto masivní proměnu uskutečnit bezodkladně. Mezinárodní agentura pro energii vydala dost děsivé varování, že pokud emise nedostaneme pod kontrolu už do roku 2017, naše hospodářství založené na fosilních palivech nezvratně „zafixuje“ krajně nebezpečné oteplování. „Do zmíněné doby vyprodukuje stávající energetická infrastruktura veškeré emise CO₂“, které připouští náš uhlíkový rozpočet, má-li se oteplování omezit na dva stupně Celsia, „takže už nezbude prostor pro další elektrárny, továrny ani jinou infrastrukturu, která není uhlíkově neutrální, což by obnášelo ohromné náklady“. Prognóza IEA vychází ze (zřejmě opodstatněného) předpokladu, že vlády nebudou ochotny vymáhat odstavení dosud ziskových elektráren a továren. Fatih Birol, hlavní ekonom IEA, to vyjádřil bez obalu: „Dveře vedoucí ke dvoustupňovému oteplení se už přivírají. V roce 2017 se zavřou natrvalo.“ Stručně řečeno jsme dospěli do období, které někteří aktivisté nazývají „nultou dekádou“ klimatické krize: buď změnu provedeme hned, nebo svoji šanci na dobro ztratíme.²⁹

To vše znamená, že obvyklá ujištění ze strany volného trhu (Technologické řešení už je na spadnutí! Neekologický vývoj je jen etapa na cestě k čistému životnímu prostředí — jen se podívejte, jak vypadal Londýn v devatenáctém století!) už prostě neobstojí.

Nemáme nazbyt celé století, aby Čína a Indie překonaly svoji „viktoriánskou“ etapu. Kvůli promarněným desítkám let musíme situaci zvrátit hned teď. Je to možné? Zcela jistě. Obejde se to bez zpochybnění základních východisek deregulovaného kapitalismu? Ani náhodou.

Jedním z lidí, které jsem na svých cestách potkala a s nimž se na těchto stránkách seznámíte i vy, je Henry Red Cloud, lakotský pedagog a podnikatel, který zaškoluje mladé domorodé Američany v práci s fotovoltaičkou. Své studenty učí, že někdy musíme vzít zavděk drobnými pokroky, ale jindy je zas „potřeba uhánět jako bizon“.³⁰ Právě nyní nastal jeden takový moment, kdy se musíme dát do trysku.

Moc, nejen energie

Nedávno mě zaujal text, v němž zpytoval svědomí Gary Stix, jeden z vedoucích redaktorů odborného časopisu *Scientific American*. Stix v roce 2006 redigoval zvláštní číslo věnované možnostem reakce na klimatické změny — články se (jak to většinou bývá) jednostranně soustředily na prezentaci fascinujících nízkouhlíkových technologií. V roce 2012 však Stix napsal, že opomněl mnohem obsáhlejší a podstatnější otázku, a sice nutnost vytvořit společenský a politický rámec, v němž by tyto technické výtvarnosti dostaly šanci nahradit nynější, až nehezky výnosný *status quo*. „Pokud se však máme se změnami klimatu zásadně vypořádat, musíme se předně zaměřit na radikální řešení ve společenské oblasti. V porovnání s tímto úkolem působí posun ve výkonnosti příští generace solárních článků malicherně.“³¹

Tato kniha pojednává právě o takových radikálních změnách ve společenské, ale též v politické, hospodářské a kulturní oblasti. Technická stránka transformace (přechod od hnědé k zelené energetice, od individuální automobilové dopravy k dopravě hromadné, od rozplizlých příměstských aglomerací k celistvým městům, kde se lze pohybovat pěšky) mě nezajímá tolik jako mocenské a ideologické zátarasy, které těmto dávno uznávaným řešením dosud zabraňují, aby se ujala v nezbytně širokém rozsahu.

Zdá se mi, že náš problém tedy mnohem více než s technickými aspekty solární energetiky souvisí s politickými aspekty lidské moci — konkrétně s otázkou, zda může nastat posun v tom, kdo takovou mocí vládne, posun od korporací k lidským společenstvím, což zase závisí na otázce, zda se ta nepřeborná spousta lidí, kteří na stávající zřízení šeredně doplácí, dokáže zformovat do dostatečně průbojně a různorodé společenské síly, aby vychýlila nynější mocenskou rovnováhu. Při studiu materiálů pro tuto knihu jsem také pochopila, že takový posun si vyžádá zásadní přehodnocení povahy lidské moci, tedy naší schopnosti podmaňovat si složité přírodní systémy, respektive našeho práva vydobývat z přírody stále více, aniž bychom museli čelit následkům. Jedná se o posun, který zpochybňuje nejen kapitalismus, ale také samotné základy materialismu, jenž modernímu kapitalismu předcházel, čili způsob myšlení někdy označovaný pojmem „extraktivismus“.

Pod tím vším totiž spočívá skutečná pravda, k níž jsme se až dosud nechtěli znát, a sice že změny klimatu nejsou jen tak ledajaký „problém“, který lze připsat na seznam záležitostí, s nimiž bychom si měli lámat hlavu, hned vedle zdravotnictví a daní. Jsou pro celou civilizaci výstrahou, která nás prostřednictvím požárů, záplav, sucha a vymírání druhů důrazně upozorňuje, že potřebujeme zcela nový model ekonomického fungování a nový způsob, jak sdílet tuto planetu. Sdělujeme nám, že musíme pokročit ve vývoji.

Skoncovat s popíráním

Někteří lidé tvrdí, že na takovou transformaci není čas, že klimatická krize je příliš naléhavá a hodiny odtikávají. Souhlasím, bylo by zbrklé prohlašovat, že situaci vyřeší jediné revoluční hospodářský převrat provázený zásadním přehodnocením našeho světového názoru a že podnikat cokoli menšího postrádá smysl. Máme přeci k dispozici celou řadu opatření, která by podstatně snížila emise a která by se mohla a měla uplatnit hned. Jenže copak je snad uplatňujeme? Ne, neuplatňujeme, protože se nám nedaří svádět rozhodující bitvy, které by přinesly posun v našem ideologickém směřování

a změnily by mocenskou rovnováhu v našich společnostech. Došlo tak k pozvolnému ustavení rámce, v němž se jakákoli robustní reakce na klimatické změny jeví jako politicky neuskutečnitelná, zvláště za hospodářských krizí (které jako by v poslední době probíhaly neustále).

Tato kniha tedy navrhuje odlišnou strategii: vytyčit si vysoké cíle, pronikat hluboko pod povrch a odklonit ideologické těžiště co nejdál od dusivého tržního fundamentalismu, z něhož se stal nejhorší nepřítel pro zdraví naší planety. Podaří-li se nám kulturní rámec být jen o maličko posunout, vznikne trocha prostoru pro rozumné reformní politické kroky, které vývoj hodnot atmosférického uhlíku alespoň namíří správným směrem. A úspěch přeci bývá nakažlivý, takže kdoví? Některé z myšlenek vyzdvihovaných na těchto stránkách, které dnes znějí jako neslýchaně radikální (například všeobecný základní příjem, přepracování obchodního práva nebo uznání nároků domorodých obyvatel na ochranu rozsáhlých území před znečištěním těžbou) třeba budou za několik let rázem působit rozumně, ba nezbytně.

Čtvrt století se pokoušíme uplatňovat přístup založený na taktických, pozvolných změnách ve snaze podřídit fyzické potřeby planety potřebám našeho ekonomického zřízení, jen aby hospodářství mohlo bez přestání růst a nacházet nové příležitosti k vytváření zisku. Vedlo to ke katastrofálním následkům, kvůli nimž se teď všichni ocitáme v podstatně větším ohrožení, než když se s těmito pokusy začínalo.

Pochopitelně nelze zaručit, že systémovějším přístupem dosáhneme větších úspěchů — třebaže, jak později podrobněji popíšu, lze nalézt příklady z minulosti, které v tomto ohledu skýtají naději. Tato kniha se mi psala obtížněji než všechny předchozí, protože její příprava vyústila v takto radikální úvahy. O nezbytnosti podobných kroků sice nemám pochybnosti, ale nemine den, abych nezapochybovala o jejich politické proveditelnosti, a to tím spíš, že nám klimatické změny vymezily tak krátkou a neúprosnou lhůtu.

Tato kniha se mi psala obtížněji i z ryze osobních důvodů.

Dnes už mě z míry tolik nevyvádějí děsivé vědecké studie o tajičích ledovcích, jimž jsem se dřív vyhýbala. Ne, nejvíc se mnou mávají knížky, které předčítám svému dvouletému synkovi. Jedna z jeho nejmilejších se jmenuje *Have You Ever Seen a Moose?* (Viděli jste někdy losa?) a vypráví se v ní o partě dětí, které by moc a moc chtěly vidět losa. Na všemožných místech, v lese, bažině, v ostružině i na vrcholku hory, pátrají po „nohatém, nosatém, parohatém losovi“. Vtip je v tom, že se na každé stránce nějaký los schovává. Nakonec všichni losové vylezou ze skryší a blažené děti volají: „To-lik losů jsme jaktěživi neviděli!“

Když jsem synovi tu knížku předčítala asi tak po pětasedmdesáté, najednou mi blesklo hlavou, že on třeba žádného losa nikdy neuvidí. Měla jsem co dělat, abych se nesesypala. Vrátila jsem se k počítači a rozepsala se o svém pobytu na severu provincie Alberta, v kraji dehtových písků, kde mi příslušníci domorodého národa Kriú od jezera Beaver vyprávěli, jak se losi změnili. Treba jedna z tamních žen mi líčila, jak na lovu zabila losa a následně zjistila, že mu už zezelenalo maso. Mnoho jsem si vyslechla také o prapodivných nádorech, které podle místních zřejmě mají co do činění s tím, že zvířata pijí vodu zamořenou jedy z dehtových písků. Nejčastěji jsem ale slyšela, že se losi prostě vytratili.

A to nejen v Albertě. V roce 2012 zněl titulěk jednoho z článků v květnovém čísle časopisu *Scientific American*: „Prudké změny klimatu proměňují severské lesy v pohřebiště losů“. Rok a půl nato přinesly *New York Times* zprávu, že od devadesátých let se jedna ze dvou populací losa ve státě Minnesota ztenčila ze čtyř tisíc na současných sto kusů.³²

Uvidí můj syn vůbec někdy losa?

Nedávno mě zas srazilo do kolen leporelo nazvané *Snuggle Wuggle* (Ťutuli muťuli). Mazlí se v něm různá zvířátka a každá jejich poloha má legračně uhozené jméno. Můj syn se kdovíproč pokaždé láme smíchy nad stránkou, kde se hlavou dolů objímají netopýři. Vysvětluji mu, že jsou na obrázku vzhůru nohama, protože právě takhle netopýři spávají.

Zároveň ale nedokážu vyhnat z hlavy zprávu o přibližně stu tisíc mrtvých a umírajících netopýřů, kteří přšli z nebe během

rekordních veder na části území australského státu Queensland. Horka tam zpustošila celé netopýří kolonie.³³

Uvidí můj syn vůbec někdy netopýra?

Že jsem v opravdovém maléru, jsem si uvědomila, když jsem se oнеhdy přistihla, jak smlouvám s mořskými hvězdici. Červené a fialové hvězdice jsou k vidění podél celého hornatého pobřeží Britské Kolumbie, kde žijí mí rodiče, kde se mi narodil syn a kde jsem i já strávila asi polovinu dospělosti. Vždycky se pro ně nejvíc nadchnou děti, protože takovou hvězdici můžete opatrně zvednout a důkladně si ji prohlédnout. Moje sedmiletá chicagská neteř Miriam při jedné návštěvě strávila u přílivových tůňek celé odpoledne, načež prohlásila: „Báječnější den jsem ještě nezažila!“

Na podzim roku 2013 se však začaly šířit zprávy o podivné chorobě, kvůli níž hvězdice při pobřeží Tichého oceánu hynou po desetitisících. Dostala název „syndrom chřadnutí mořských hvězdic“ a postihovala vícero druhů těchto živočichů, kteří se pak zažíva rozkládali, sytější barevná těla jim měkla a roztékala se do beztvárných hromádek s upadánými rameny. Vědcům nad tím zůstal rozum stát.³⁴

Když jsem si tyto zprávy pročítala, přistihla jsem se, že se modlím, ať ta bezobratlá stvoření vydrží ještě aspoň rok, aspoň tak dlouho, aby nad nimi mohl žasnout i můj syn. Pak jsem ale zapochybovala: snad bude nakonec lepší, když nikdy žádnou hvězdici neuvidí — rozhodně ne v tomhle stavu...

Když dřív podobné strachy plíživě pronikly mým krunýřem, jenž mi bránil, abych uznala existenci klimatických změn, stůj co stůj jsem se je snažila zapudit, přepnout na jiný kanál, proklikat se někam jina. Nyní se je pokouším procítit. Zdá se mi, že to dlužím svému synovi, zrovna jako to my všichni dlužíme sami sobě i jeden druhému navzájem.

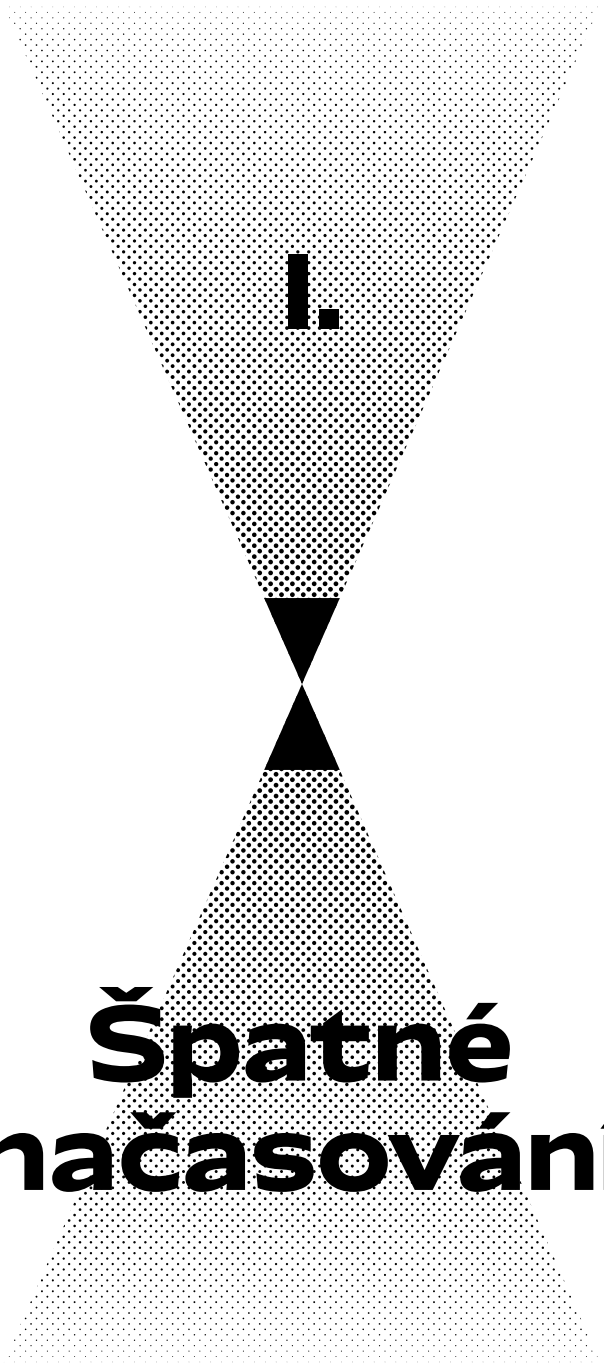
Jak ale naložit s tímto strachem, který v nás vyvolává pobyt na umírající planetě, na planetě, odkud dennodenně mizí život? Zaprvé, přijmeme fakt, že se náš strach jen tak nevytratí. Berme ho jako naprosto racionální reakci na nesnesitelný fakt, že žijeme v umírajícím světě, ve světě, k jehož umrtvování spousta z nás napomáhá už jen tím, že si vaříme čaj nebo že jezdíme na nákup autem nebo — no dobře — že si pořizujeme děti.

Za další: využijme ho. Strach je sebezáchovná reakce. Strach nás nutí běžet, skákat, může nás přimět k nadlidským výkonům. Musíme však mít *kam* běžet, jinak nás strach jen ochromí. Takže trik — a vlastně i jediná naděje — spočívá v tom, že dovolíme, aby náš děs z budoucnosti nepřátelské životu vyvážila a zmírnila vyhlídka na budování čehosi mnohem lepšího, než v co si mnozí z nás dříve vůbec troufali doufat.

Ano, o některé věci přijdeme, někteří z nás se budou muset zříct přepychu, zaniknou celá odvětví lidské činnosti. A je příliš pozdě na to, abychom příchod klimatických změn zastavili — už jsou tu s námi, a ať uděláme cokoli, čekají nás stále ukrutnější pohromy. Není ale příliš pozdě, abychom zabránili nejhoršímu, a máme ještě čas změnit sebe samotné, abychom se jeden k druhému chovali mnohem méně ukrutně, až na nás nadcházející katastrofy udeří. A to má, zdá se mi, velikou cenu.

Takto velká a všeobjímající krize totiž mění všechno. Mění to, co můžeme dělat, v co můžeme doufat, co můžeme požadovat od sebe samých i od našich čelních představitelů. To znamená, že existuje celá spousta údajně nevyhnutelných věcí, které prostě nelze nechat tak, jak jsou. A znamená to také, že celá spousta údajně neuskutečnitelných věcí se musí začít okamžitě dít.

Lze něco takového zvládnout? Já vím jen tolik, že nevyhnutelné není nic — nic mimo toho, že klimatické změny mění všechno. A po kratičkou dobu o povaze této změny ještě můžeme rozhodnout my.

I.

**Špatné
načasování**

Uhlí popravdě nestojí na téže úrovni jako všechny ostatní komodity, nýbrž ční vysoko nad nimi. Je to zhmotnělá energie naší země, všestranný pomocník, který nese podíl na veškerém našem počínání.

EKONOM WILLIAM STANLEY JEVONS, 1865¹

Jak smutné je pomyšlení, že příroda hovoří a lidstvo nenaslouchá.

VICTOR HUGO, 1840²

1. Právce má pravdu

Revoluční moc klimatických změn

Klimatologové se shodují, že ke klimatickým změnám dochází teď a tady. Přibližně 97 procent klimatologů dospělo na základě vědecky podložených důkazů k závěru, že se v současnosti odehrávají změny klimatu způsobené lidskou činností. Tuto shodu dokládá nikoli jediná studie, ale souvislá řada důkazů, jež byly nashromážděny za posledních dvacet let a zahrnují šetření mezi vědci, rozborů obsahů recenzovaných studií a veřejná prohlášení vydaná de facto všemi organizacemi sdružujícími odborníky v oboru.

ZPRÁVA AMERICKÉ SPOLEČNOSTI PRO VĚDECKÝ POKROK, 2014¹

Nelze to provést, aniž by se zásadně změnil americký způsob života, zaškrtil se hospodářský rozvoj a vyřadily se z provozu podstatné součásti naší ekonomiky.

THOMAS J. DONOHUE, PŘEDSEDA AMERICKÉ OBCHODNÍ
KOMORY (U.S. CHAMBER OF COMMERCE), K TÉMATU
VÝRAZNÉHO SNÍŽENÍ UHLÍKOVÝCH EMISÍ²

Pán ve čtvrté řadě má dotaz.

Představí se jako Richard Rothschild. Sděluje přítomným, že kandidoval do zastupitelstva v marylandském okrese Carroll, protože dospěl k názoru, že politická opatření pro boj s globálním oteplováním jsou ve skutečnosti „útok proti středostavovskému americkému kapitalismu“. Jeho dotaz na účastníky panelové diskuze, která se koná ve washingtonském hotelu Marriott, zní: „Do jaké míry je celé tohle hnutí prostě zelený trojský kůň s břichem nacpaným rudou marxistickou socioekonomickou doktrínou?“³

Nacházíme se na šesté Mezinárodní konferenci o změnách klimatu pořádané koncem června 2011 think tankem Heartland Institute, tedy na jednom z předních shromáždění těch, kdo neuznávají konsenzus drtivé většiny vědců, že lidská činnost způsobuje oteplování planety, a slova pana Rothschilda tu lze považovat spíš za rétorickou otázku. Jako byste se ptali na schůzi německé centrální banky, jestli jsou Řekové nespolehliví. Diskutéri si přesto nenechají ujít příležitost, aby tazateli dali za pravdu.

Jako první se rozhovoří Marc Morano, redaktor zpravodajského serveru Climate Depot, oblíbeného zdroje informací pro popírače klimatických změn. „Dnes už máme v Americe zregulované všechno, včetně sprchových hlavic, žárovek i praček,“ říká. A také: „Jen přihlížíme, jak nám před očima umírá americké SUV.“ Morano varuje, že pokud si zelení prosadí svou, zavedou „mezinárodně dozorované emisní rozpočty pro každého muže, ženu i dítě na světě“.⁴

Pak se slova ujímá Chris Horner, vysoce postavený činovník myšlenkového trustu Competitive Enterprise Institute, kde se specializuje na ztrpčování života klimatologů únavnými soudními spory a neopodstatněnými dotazy v rámci zákona o svobodném přístupu k informacím. Nakloní si k ústům stolní mikrofon. „Můžete se domnívat, že se tu jedná o klima,“ prohlásí zlověstně, „a mnozí tomu věří, ale není to od nich rozumné.“ Horner, který díky předčasným šedinám působí jako frackovský dvojník moderátora Andersona Coopera, se s oblibou odvolává na ikonu šedesátkového undergroundu Saula Alinského: „Jde o to, o co tu jde.“ Tady jde údajně o to, že „žádná svobodná společnost by se nepropůjčila k tomu, čeho se tato agenda domáhá... První krok [k jejímu prosazení] spočívá v odstranění těch protivných svobod, které se jí neustále pltou do cesty.“⁵

Tvrzení, že klimatické změny jsou komplot s cílem sebrat Američanům svobodu, je na poměry Heartlandu ještě vcelku krotké. Během této dvoudenní konference si ještě vyslechnu přirovnání současného environmentalismu k prakticky všem kapitolám lidské historie, v nichž docházelo k hromadnému vraždění, od katolické inkvizice po nacistické Německo a stalinské Rusko. Dozvím se, že předvolební slib Baracka Obamy ohledně podpory lokálních výrobců biopaliv se (dle Patricka Michaelse z Cato Institute)

podobá Mao Ce-tungovu záměru vybudovat „každému na dvorku pec na surové železo“. Zazní tu také, že klimatické změny jsou jen „zástěrka pro národní socialismus“ (což s odkazem na nacismus prohlásil bývalý republikánský senátor a vysloužilý astronaut Harrison Schmitt) a že ekologové (opět dle Marca Morana) jsou jako aztéčtí kněží, kteří obětovali bezpočet lidí, aby si udobřili božstva a změnili počasí.⁶

Nejčastěji tu ale v různých obměnách uslyším názor, který prve vyslovil okresní zastupitel ze čtvrté řady, a sice že změny klimatu jsou trojský kůň určený ke zrušení kapitalismu a k jeho nahrazení jakýmsi „zeleným komunitářstvím“. Jak stručně vyjádřil jeden ze zdejších řečníků, Larry Bell, ve své knize *Climate of Corruption* (Prohnilé ovzduší), klimatické změny se „příliš netýkají stavu životního prostředí, zato však velmi úzce souvisejí se snahou spoutat kapitalismus a proměnit americký způsob života se záměrem přerozdělit světové bohatství“.⁷

Ano, delegáti předstírají, že závěry klimatologů odmítají na základě ostré neshody ohledně výchozích dat. Pořadatelé navíc vyvíjejí nemalou snahu, aby napodobili formát věrohodné vědecké konference, takže toto setkání nazvali „Restoring the Scientific Method“ (Obnova vědecké metody), a dokonce si zvolili název International Conference on Climate Change (Mezinárodní konference o změnách klimatu), zkráceně tedy ICC, což se jen jediným písmenem liší od zkratky Mezivládního panelu pro změnu klimatu při OSN (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC), přední světové autority v otázkách klimatických změn, v jehož rámci spolupracují tisíce vědců a 195 vlád. Různé alternativní teorie představené na konferenci (letokruhy, skvrny na Slunci, středověké klimatické optimum) však nejsou nic nového a byly už dávno bezezbytku vyvráceny. Většina zdejších mluvčích mimoto ani nepatří mezi vědce, ale spíš mezi nadšence: vystupují tu inženýři, ekonomové a právníci, ale také televizní meteorolog, astronaut a „kosmický architekt“ a všichni do jednoho se domnívají, že svými kupeckými počty strčili do kapsy 97 procent světových klimatologů.⁸

Australský geolog Bob Carter zpochybňuje, že k oteplování vůbec dochází, kdežto astrofyzik Willie Soon uznává, že jistě

oteplení sice nastalo, ale nijak prý nesouvisí s emisemi skleníkových plynů, nýbrž je důsledkem přirozeného kolísání sluneční činnosti. Patrick Michaels z Cato Institute protiřečí oběma: oxid uhličitý teploty samozřejmě zvyšuje, ale podle něj to má tak zanedbatelné dopady, že bychom to měli „nechat být“. Neshody sice tvoří živnou půdu pro jakákoli setkání představitelů intelligence, ale na konferenci pod záštitou Heartlandu tyto zcela protichůdné názory nerozpoutají mezi popírači vůbec žádnou debatu — nikdo se tu nepokouší obhájit jednu tezi proti jiné ani se dobrat toho, kdo má vlastně pravdu. Vždyť když se promítají teplotní grafy, někteří z posluchačů v převážně postarším obecnstvu, zdá se, po-dřimují.⁹

Celý sál však ožije, když na pódium nakráčejí hvězdy popíračského hnutí — nikoli druhořadí vědátory, ale prvoligoví ideologičtí bojovníci jako Morano a Horner. Setkání má totiž za cíl především vytvořit platformu, kde skalní popírači nasbírají rétorické klacky, jimiž se v následujících týdnech a měsících budou snažit utlouct ekology a klimatology. Prověří se tu argumenty, které následně zahltí diskuzní fóra pod každým článkem a videem na YouTube obsahujícím výrazy „změny klimatu“ nebo „globální oteplování“. Budou se také řinout ze rtů stovek pravicových komentátorů a politiků, od uchazečů o prezidentskou funkci až po okresní zastupitele, jakým je třeba Richard Rothschild. Prezident think tanku Heartland Institute Joseph Bast mi mezi přednáškovými bloky poskytl rozhovor, v němž si připsal zásluhy za „tisícovky článků a novinových komentářů a projevů... které inspirovali nebo podnítili účastníci některé z těchto konferencí“.¹⁰

Ještě působivější, byť nezmíněné, jsou však veškeré články a reportáže, které nikdy nebyly otištěny ani se nikdy nevysílaly. V letech, jež konferenci předcházely, došlo navzdory zvýšené četnosti extrémních výkyvů počasí ke strmému poklesu mediálního zájmu o klimatické změny: v roce 2007 tři největší americké televizní stanice, CBS, NBC a ABC, odvysílaly o změnách klimatu 147 reportáží, kdežto v roce 2011 jich na toto téma uvedly pouhých čtrnáct. I v tom lze spatřovat účinky popíračské taktiky, která má od počátku za cíl nejen zasévat pochybnosti, ale také nahánět strach — vyslat jasný signál, že stačí zmínka o změnách klimatu

a vaši e-mailovou schránku a diskuzní fóra pod vašimi příspěvky zaručeně zaplaví vlna jedovatých výpadů a jízlivostí.¹¹

Heartland Institute, chicagský think tank, který se věnuje „propagaci řešení se zaměřením na svobodný trh“, podobné potluchy pořádá od roku 2008, někdy i dvakrát ročně. A v době této konference vše nasvědčovalo, že jejich taktika funguje. Morano (který se může pyšnit tím, že jako první přišel se zprávou vietnamských veteránů, jež v roce 2004 pomohla poslat ke dnu aspirace Johna Kerryho na prezidentský úřad)* tu ve svém projevu posluchačům předestřel celou šňůru triumfálních vítězství. Klimatická legislativa v americkém senátu: Odpískáno! Kodaňský summit OSN o změnách klimatu: Debakl! Hnutí za klima: Zralé na sebevraždu! Dokonce nechal promítnout pár citátů, v nichž klimatičtí aktivisté střelí do vlastních řad (což zastánci pokroku zvládají na výbornou) a vyzval obecnost, ať „oslavuje“.¹²

Už jen scházelo, aby se od stropu začaly snášet balonky a konfety.

Když se mění veřejné mínění o zásadních společenských a politických otázkách, bývají vývojové tendence poměrně pozvolné. Nastávají-li náhlé posuny, pak obyčejně pod vlivem dramatických událostí. Právě proto agentury pro výzkum veřejného mínění tolik překvapilo, co se za pouhé čtyři roky událo s názorem na klimatické změny. Podle šetření agentury Harris Poll z roku 2007 věřilo 71 procent Američanů, že soustavné spalování fosilních paliv změní klima. Do roku 2009 se toto číslo snížilo na 51 procent. V červnu 2011 kleslo na 44 procent, tedy výrazně pod polovinu celkového počtu obyvatelstva. Obdobné tendence byly zaznamenány ve Spojeném království a v Austrálii. Scott Keeter, vedoucí průzkumů

- * Sdružení veteránů Swift Boat Veterans for Truth zpochybnilo hrdinské zásluhy z vietnamské války, které Johnu Kerrymu vynesly řadu vyznamenání. Na zdůrazňování válečných zkušeností a osobní statečnosti byla mimo jiné postavena Kerryho prezidentská kampaň. (Pozn. red.)

v Pew Research Center for People & the Press, označil americké statistiky za „jeden z největších krátkodobých posunů, jaký se v moderní historii veřejného mínění odehrál“.¹³

Ve Spojených státech všeobecná víra v existenci klimatických změn od svého minima v letech 2010–11 opět o něco zesílila. (Někteří komentátoři vyslovili domněnku, že k tomu možná přispěly bezprostřední zkušenosti s mimořádnými výkyvy počasí, ačkoli pro to „v tento okamžik máme přinejlepším jen velmi kusé důkazy“, jak konstatuje Riley Dunlap, sociolog z Oklahomské státní univerzity, který se specializuje na politické aspekty klimatických změn.) Nápadnou však zůstává skutečnost, že na pravé části politického spektra jsou čísla i nadále velice nízká.¹⁴

Dnes tomu lze sotva uvěřit, ale ještě v roce 2008 se zdálo, že boj proti klimatickým změnám má nadstranickou podporu, a to dokonce i ve Spojených státech. Kovaný republikán Newt Gingrich s demokratickou kongresmankou Nancy Pelosiovou, tehdejší předsedkyní Sněmovny reprezentantů, vystoupili v televizním spotu, kde se zavázali spojit síly a postavit se změnám klimatu společně. V roce 2007 zase Rupert Murdoch, jehož stanice Fox News neúnavně rozšiřuje řady popíračů klimatických změn, ve své televizi zahájil motivační program pro zaměstnance, aby je podnítil k nákupu hybridních aut (Murdoch oznámil, že si sám jedno takové pořídil).

Časy nadstranické spolupráce už jsou každopádně tytam. Z respondentů, kteří se označují za demokraty nebo liberály, jich dnes přes 75 procent věří, že lidská činnost mění klima — jedná se o podíl, který navzdory ročním výkyvům vzrostl od roku 2001 jen nepatrně. V příkrém protikladu stojí údaje o republikánech: ti totiž závěry, na nichž se shodují vědci, v převážné většině odmítají. V některých regionech příznivci republikánů přijímají vědecké závěry jen asi ve dvaceti procentech. Obdobné politické štěpení lze sledovat také v Kanadě. Podle průzkumu, jež v říjnu 2013 provedla společnost Environics, pouze 41 procent respondentů ztotožňujících se s vládou Konzervativní strany věří, že změny klimatu jsou reálné a způsobené lidmi, kdežto mezi stoupenci levicové Nové demokratické strany a středové Liberální strany v jejich existenci věří 76, respektive 69 procent. Tentýž jev se podařilo prokázat také v Austrálii, ve Spojeném království i v západní Evropě.¹⁵

Od okamžiku, kdy se tato politická propast v otázce klimatických změn otevřela, se mnoho badatelů v oboru sociálních věd snaží přesně popsat, jak a proč politické přesvědčení utváří postoje ke globálnímu oteplování. Například podle Projektu kulturně podmíněného poznávání (Cultural Cognition Project) Yaleovy univerzity je „kulturní světónázor“ (tedy politická orientace či ideové zaměření) každého jedince mnohem spolehlivějším vodítkem pro objasnění „přesvědčení v otázce globálního oteplování než veškeré ostatní individuální rysy“¹⁶ — to jest mnohem spolehlivějším než věk, etnicita, vzdělání nebo stranická příslušnost.

Výzkumníci z Yale uvádějí, že lidé se silně „rovnostářským“ či „komunitářským“ světónázorem (který se vyznačuje sklonem ke kolektivnímu jednání a sociální spravedlnosti, výhradami vůči nerovnosti a podezřívavostí vůči moci podnikatelského sektoru) v drtivé většině přijímají převažující vědecké závěry ohledně klimatických změn, kdežto ti se silně „hierarchickým“ a „individualistickým“ světónázorem (který se vyznačuje odporem vůči vládní pomoci chudým a menšinám, silnou podporou průmyslu a přesvědčením, že každý má víceméně to, co si zaslouží) zas závěry vědců v drtivé většině odmítají.¹⁷ Předložené důkazy vyznívají naprosto jednoznačně. Ze segmentu amerického obyvatelstva, který dává nejvýrazněji najevo „hierarchické“ názory, hodnotí změny klimatu jako „velké riziko“ pouhých 11 procent oproti 68 procentům ze segmentu, který vykazuje nejvýraznější „rovnostářská“ stanoviska.¹⁸

Profesor práva na Yaleově univerzitě a hlavní autor studie Dan Kahan připisuje úzkou souvislost mezi „světónázorem“ a přijetím nálezů klimatologie „kulturně podmíněnému poznávání“, tedy procesu, jehož prostřednictvím každý z nás (bez ohledu na politickou orientaci) filtruje nové informace tak, aby uchránil svoji „preferovanou představu společenského dobra“. Pokud naši představy dávají nové informace za pravdu, ochotně je přijímáme a snadno se s nimi sžijeme. Pokud však pro náš hodnotový systém představují hrozbu, pak se mozek neprodleně pustí do tvorby intelektuálních protilátek, aby nežádoucí narušitele zapudil.¹⁹

Jak Kahan vysvětlil v časopise *Nature*: „Lidé se zdráhají uvěřit, že jednání, které mají za ušlechtilé, působí společenskou újmu a jednání, které považují za hanebné, společnosti prospívá. Přijetí

takového hlediska by totiž mezi nimi a jejich okolím mohlo vyvolat rozkol, a proto mají silnou emoční predispozici k jeho odmítnutí.“²⁰ Jinými slovy, vždy je snazší popřít skutečnost než dopustit rozpad vlastního světonázoru, což platilo stejně dobře pro kované stalinisty v období vrcholících čistek jako pro dnešní libertariánské popírače klimatických změn. Nevyhovující vědecké důkazy navíc dokážou úplně stejně popírat i stoupenci levice. Mají-li konzervativci bytostný sklon hájit systém a nelibě nesou fakta, která převládající hospodářské zřízení zpochybňují, pak většina stoupenců levice má zase bytostný sklon systém zpochybňovat, a bývají tedy skeptičtí vůči faktům, která předkládají korporace a vláda. Výsledkem pak může být netečnost vůči potvrzeným informacím, jakou vidáme u zastánců přesvědčení, že nadnárodní farmaceutické firmy tutlají spojitost mezi dětským očkováním a autismem. Těmto horlivcům nijak nesejde na důkazech, jimiž ostatní jejich dohady vyvracejí — to se přece jen systém snaží kalit vodu.

Povědomí o tomto sebeobránném uvažování přispívá k objasnění vyostřených emocí, které kolem klimatické otázky v dnešní době panují. Ještě v roce 2007 představovaly změny klimatu jev, jehož existenci uznávali prakticky všichni — jen se o ně nijak zvlášť nezajímali. (Když mají Američané seřadit politické problémy podle priority, uvádějí klimatické změny vždy až na posledním místě).²¹

Dnes však v řadě zemí existuje významná voličská kohorta, která se o změny klimatu zajímá se záplem, ne-li přímo posedlostí. Předmětem jejich zájmu je však snaha prokázat, že je to jen fáma, kterou šíří liberálové, aby je donutili vyměnit si doma žárovky, žít v bytovkách sovětského typu a vzdát se svých SUV. V hodnotovém systému těchto stoupenců pravice se odpor vůči změnám klimatu stal zrovna tak zásadní položkou jako nízké daně, právo vlastnit zbraň a odmítání potratů. Z tohoto důvodu někteří klimatologové zmiňují, že jsou terčem podobné šikany, jaké dříve čelili pouze lékaři provádějící potraty. V kalifornském regionu Bay Area místní aktivisté z hnutí Tea Party narušují zasedání obecních zastupitelstev, na nichž se probírají nevýznamná opatření v rámci strategií udržitelnosti, přičemž tvrdí, že takové kroky tvoří součást tajného plánu na nastolení světovlády zaštitěného OSN. Slovy Heather Gassové, členky East Bay Tea Party, z otevřeného dopisu, jenž byl

zveřejněn po jedné z podobných akcí: „Jednoho dne (v roce 2035) se probudíte v dotovaném státním bytě, budete jíst státem dotované jídlo, děti vám odvezou státními autobusy do převýchovných středisek, zatímco vy budete dělat státem určenou práci v přízemí střediska občanské vybavenosti na přestupním uzlu, protože nemáte auto, a kdoví, kde tou dobou budou vaši stárnoucí rodiče, jenže to už bude pozdě. **PROBUĎTE SE!!!!**“²²

Na klimatických změnách je evidentně cosi, kvůli čemu se někteří lidé cítí opravdu, ale opravdu ohroženi.

Nehorázné pravdy

Když se projdete kolem řady stolů, které jsou na konferenci pořádané Heartlandem určeny sponzorům, není zvlášť obtížné pochopit, oč tu běží. Lidem tu své zprávy podstrkují zástupci Heritage Foundation, zrovna jako ti z Cato Institute a Ayn Rand Institute. Hnutí za popření klimatických změn vůbec nevzniklo samovolným sbližováním „skeptických“ vědců. Kdepak, jde bezezbytku o výtvar ideologické sítě, která tu je k vidění — právě té, jíž lze právem připsat veškeré zásluhy za překreslení ideologické mapy světa v posledních čtyřiceti letech. Studie provedená v roce 2013 Rileyem Dunlapem a politologem Peterem Jacquesem poukázala na to, že neuvěřitelných 72 procent knih popírajících změny klimatu, které převážně vycházejí od devadesátých let, má vazby na pravicové think tanky, přičemž tento podíl vzroste na 87 procent, vyloučíme-li (stále běžnější) knihy vydané vlastním nákladem.²³

Mnohé z těchto institucí vznikly na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy se americké podnikatelské elity obávaly, že se veřejné mínění nebezpečně odvrací od kapitalismu — když ne přímo k socialismu, tak alespoň k výbojnému keynesiánství.* Reagovaly zahájením kontrarevoluce v podobě štědře financovaného

- * Keynesiánství je jeden z hlavních ekonomických směrů druhé poloviny dvacátého století. Na rozdíl od liberalismu zpochybňuje schopnost samoregulace ekonomiky a ospravedlňuje zásahy státu do veřejného hospodářství. (Pozn. red.)

intelektuálního hnutí prosazujícího názor, že za chamtivost a bezbřehou honbu za ziskem se vůbec není třeba stydět a že právě v těchto vlastnostech spočívá největší naděje na dosud nevidanou emancipaci lidstva. Pod touto vlajkou sváděli boj za politické kroky, jako jsou daňové škrty a dohody o volném trhu, i za rozprodání klíčových součástí státního majetku, od telekomunikací po energetiku a vodárenství, tedy za agendu, která se ve většině světa souhrnně nazývá „neoliberalismus“.

Na sklonku osmdesátých let, po dekádě, kdy ve Velké Británii stála u kormidla Margaret Thatcherová a ve Spojených státech zase Ronald Reagan, ve chvíli, kdy se zhroutil komunismus, se tyto ideologičtí bojovníci už chystali prohlásit za vítěze: dějiny oficiálně dospěly ke konci a k jejich tržnímu fundamentalismu neexistovala (řečeno často citovanými slovy Margaret Thatcherové) „žádná alternativa“. Sebejistě se pustili do dalšího úkolu, a sice systematicky upevňovat projekt osvobození podnikatelského sektoru ve všech zemích, které dříve odolávaly. Nejlépe se toho dosahovalo během politických nepokojů a rozsáhlých hospodářských krizí, přičemž k dalšímu utužení posloužily dohody o volném trhu a členství ve Světové obchodní organizaci.

Všecko jim tak hezky vycházelo. Jejich projekt v zásadě přežil dokonce i finanční kolaps v roce 2008, jež přímo způsobil bankovní sektor zbařený nesmírné tíhy dozoru a předpisů. Pro ty, kdo se shromáždili na konferenci pořádané Heartlandem, však změny klimatu představují hrozbu odlišného rázu. Nejedná se o otázku politických priorit republikánů oproti těm demokratickým, ale o otázku fyzických mantinelů ovzduší a moří. Nedojde-li ke zpochybnění neblahých prognóz, které předkládá IPCC (podle nichž máme za dnešního zaběhnutého stavu přímo namířeno ke zloům, které ohrozí celou civilizaci), pak je zcela nabíledni, že ideologické tažení vzešlé z think tanků jako Heartland, Cato a Heritage se rázem zadrhne. Pravověrní neoliberálové se navíc ani v nejmenším nenechali obměkčit rozličnými pokusy bagatelizovat opatření v oblasti klimatu tvrzením, že jsou slučitelná s tržním uvažováním (prostřednictvím obchodu s emisemi, uhlíkových kompenzací, zpeněžování „služeb“ poskytovaných přírodou). Velice dobře si uvědomují, že nynější globální ekonomika vznikla díky spalování

fosilních paliv, na něž je naprosto odkázána, a že takto bytostnou závislost nemůže pár krotkých tržních mechanismů nijak změnit. K tomu je zapotřebí rázných zásahů: plošných zákazů znečišťování, masivního subvencování zelených alternativ, tučných pokut za přestupky, nových daní, nových programů komunální výstavby, zrušení dosavadních privatizací — seznam ideologických nehorázností nebere konce. Zahrnuje zkrátka všechno, co tyto think tanky (které od prvopočátku hrají roli veřejných prostředníků mnohem mocnějších podnikatelských zájmových skupin) už desítky let horlivě napadají.

Ve vyjednávání o záležitostech klimatu také neustále vyvstává otázka „globální rovnosti“. Diskuze o ní vychází z prostého vědeckého faktu, že globální oteplování je způsobeno nahromaděním skleníkových plynů v ovzduší, k němuž došlo za poslední dvě století. To znamená, že země, které zahájily industrializaci s velkým předstihem, vypustily do atmosféry mnohem víc emisí než většina ostatních. A přesto na mnohé země, které na emisích nesou nejmenší podíl, doléhají změny klimatu nejdřív a nejsilněji (v důsledku jak nešťastné zeměpisné polohy, tak konkrétních slabín zapříčiněných chudobou). Máme-li při řešení této strukturální nerovnosti přesvědčit rychle rostoucí země jako Čína a Indie, ať nerozvrcejí globální klimatický systém, potom budou zpočátku muset nést větší díl zátěže ti, kdo s uvolňováním emisí začali dříve, třeba Severní Amerika a Evropa. A vyžádá si to pochopitelně i podstatné přesuny zdrojů a technologií, aby se proti chudobě bojovalo nízkoemisními prostředky. To měla na mysli bolivijská delegátka pro klimatická vyjednávání Angélica Navarro Llanosová, když vyzývala k přijetí Marshallova plánu pro Zemi. A právě podobné přerozdělování bohatství je podle Heartland Institute a jemu podobných jedním z nejotřesnějších ideových zločinů.

Socialismus jim podezřele připomínají dokonce i vnitropolitická opatření v oblasti klimatu: všechny ty požadavky na cenově dostupné bydlení s vysokou sídelní hustotou a rozvoj veřejné dopravy jsou očividně jen způsoby, jak pokoutně dotovat chudé, kteří si podobnou podporu nezaslouží. Nemluvě o tom, co tažení proti uhlíkovým emisím znamená pro výchozí předpoklad celosvětového volného obchodu: vždyť zeměpisná vzdálenost podle něj není

nic než iluze, kterou lze rozbít naftovými tahači obchodního řetězce Walmart a kontejnerovými loděmi logistického koncernu Maersk.

Ještě mnohem zásadnější úlohu však sehrávají jejich hluboké obavy, že pokud systém volného trhu skutečně uvedl do chodu fyzikální a chemické procesy, které (nedojde-li k jejich omezení) existenčně ohrozí značnou část lidstva, pak celé jejich tažení za mravní ospravedlnění kapitalismu skončí nezdarem. Je-li v sázce tak mnoho, není zřejmě chamtivost nakonec zas tak skvělá. A právě to stojí za náhlým nárůstem intenzity popírání změn klimatu mezi skalními konzervativci — pochopili totiž, že jakmile existenci klimatických změn připustí, zároveň prohrají i ústřední ideologickou bitvu naší doby: zda potřebujeme plánovat a řídit lidské společnosti tak, aby odrážely naše cíle a hodnoty, nebo jestli lze tento úkol přenechat zázračné moci trhu.

Zkuste si na okamžik představit, jak to celé musí působit třeba na takového prezidenta Heartlandu Josepha Basta, žoviálního vousáče odchovaného chicagskou ekonomickou školou, který mi při rozhovoru sdělil, že jeho osobním posláním je „osvobodit lidi od tyranie ostatních lidí“.²⁴ Bastovi připadají opatření v oblasti klimatu jako konec světa. Sice jím nejsou, nebo jím alespoň být nemusejí, ale rázné, vědecky podložené snižování emisí prakticky vzhledem znamená konec světa, jak ho vidí on. Změny klimatu šmahem bortí ideologickou konstrukci, na níž spočívá současný konzervatismus. Soustavu hodnot, která demonizuje kolektivní opatření a vyhláší válku regulaci podnikatelského sektoru a všemu veřejnému, nelze skloubit s problémem, který si mimo nevidané rozsáhlých kolektivních opatření žádá také výrazné zkcrocení tržních sil, jež za vznik a prohloubení současné krize velkou měrou zodpovídají.

Navíc z pohledu mnoha konzervativců, zejména těch nábožensky založených, sahá tento konflikt ještě podstatně hlouběji, protože ohrožuje nejen víru v trh, ale také ústřední kulturní narrative o úloze lidí tady na Zemi. Jsme zde za pány, kteří si mají podmaňovat a vládnout, nebo jsme jedním z mnoha živočišných druhů vydaných na milost silám ještě složitějším a méně vyzpytatelným, než jaké dokážou modelovat naše nejvýkonnější počítače?

Dle slov Roberta Manneho, profesora politologie na La Trobeově univerzitě v Melbourne, představuje klimatologie pro mnohé konzervativce „urážku jejich nejhlubšího a nejhýčkanějšího dogmatu, které se týká lidské schopnosti, ba práva podmanit si Zemi se všemi jejími plody a nastolit ‚vládu‘ nad přírodou“. Manne dodává, že podle těchto konzervativců „není podobná myšlenka pouhý omyl. Je zcela nepřijatelná a bytostně urážlivá. Těm, kdo toto učení hlásají, je nutné vzdorovat a musejí být veřejně pranýřováni.“²⁵

A pranýřuje se o sto šest, čím adresněji, tím lépe — zmiňme třeba ostouzení bývalého amerického viceprezidenta Ala Gorea kvůli jeho honosným sídlům, nebo kritiku slavného klimatologa Jamese Hansena kvůli honorářům, které pobírá za přednášky. Dále tu ještě máme „climategate“, vykonstruovanou aféru, kdy se hackeři nabourali do e-mailových schránek klimatologů a ukořistěné soubory příslušníci Heartland Institute a jejich spojenci překroutili s tím, že údajně našli důkazy o manipulaci s daty (dotčení vědci byli nařčení z nekalosti opakovaně zproštěni). V roce 2012 si Heartland dokonce nehezky naběhl, když uspořádal billboardovou kampaň přirovnávající ty, kdo věří v klimatické změny (popírači jim přezdívali „warmisté“ čili „oteplovači“), k vůdci vražednické sekty Charlesi Mansonovi a k teroristovi Tedu Kaczynskimu, přezdívanému Unabomber. „Já v globální oteplování pořád věřím. A vy?“ hlásal nápis na prvním plakátu s Kaczynského portrétem, vysázený tučně červenými písmeny. Heartland bere popírání poznatků klimatologie jako součást války a podle toho také jedná.²⁶

Jak mnozí popírači otevřeně připouštějí, jejich nedůvěra k vědeckým závěrům pramení ze silné obavy, že pokud se klima skutečně mění, bude to mít katastrofální politické důsledky. Britský blogger a pravidelný řečník na akcích Heartlandu James Delingpole uvádí, že „dnešní environmentalismus úspěšně prosazuje mnoho cílů blízkých levici, tedy přerozdělování bohatství, vyšší daně, více vládních zásahů a nařízení“. Prezident Heartlandu Joseph Bast tvrdí totéž, jen ještě méně zaobaleně. Levici „se změny klimatu skvěle hodí do krámu... Nabízejí důvod, abychom udělali všechno, co [levice] chtěla tak jako tak zavést.“²⁷

Bast, který na rozdíl od velké spousty popíračů nepůsobí příliš arogantně, mluví stejně upřímně také o tom, že on ani jeho

kolegové se otázkám klimatu nezačali věnovat kvůli zjištěným nedostatkům ve vědeckých poznatcích. Rozhodli se je vyvracet spíše proto, že v nich vyvolal znepokojení jejich ekonomický a politický přesah. „Při pohledu na tento problém říkáme: Vždyť to je recept na ohromný nárůst vládních intervencí,“ řekl mi Bast a uzavřel hovor s tím, že „než tento krok podnikneme, zkusme závěry vědců ještě jednou prověřit. Podle mého si tedy konzervativní a libertariánská uskupení řekla: ‚Neberme to prostě jako dogma, ale provedme své vlastní výzkumy‘.“²⁸

Z podobné úvahy vychází i Nigel Lawson, někdejší ministr financí ve vládním kabinetu Margaret Thatcherové, který s oblibou prohlašuje, že „zelená je nová rudá“. Lawson se holedbá tím, že v Británii prosadil privatizaci klíčových položek státního majetku, snížil daně bohatým a zlomil moc velkých odborových organizací. Dle jeho slov ale klimatické změny vystavují „nové oprávnění k zásahům, předpisům a vměšování“. Klasickou teleologickou změnou příčiny za následek tedy dospěl k závěru, že se musí jednat o komplot.²⁹

Figurami, které se zaplétají do podobných myšlenkových klíčů, se to v řadách popíračů klimatických změn jen hemží. Lze zde narazit třeba na veterány vědy, jako je fyzik S. Fred Singer, který pro americkou armádu vyvíjel raketovou techniku a v regulaci emisí slyší zksreslou ozvěnu komunismu, proti němuž bojoval ve studené válce, jak přesvědčivě dokládají Naomi Oreskesová a Erik Conway v knize *Merchants of Doubt* (Obchodníci s pochybnostmi). V podobném duchu se nesou postoje bývalého českého prezidenta Václava Klause, který na jedné z Heartlandem pořádaných klimatických konferencí vystoupil ještě jako hlava státu. Také u Klause, jehož kariéra se započala ještě za komunistického režimu, jako by změny klimatu vyvolaly nepříjemně živou vzpomínku na studenou válku. Pokusy zamezit globálnímu oteplování přirovnává ke „snahám komunistických centrálních plánovačů ovládat celou společnost“ a dodává, že „pro člověka, který za ‚slavné‘ komunistické éry prožil většinu života, je něco takového nepřijatelné“.³⁰

Lze také pochopit, že z jejich úhlu pohledu se vědecky prokázaná existence klimatických změn musí jevit jako vrcholně nespravedlivá. Účastníci konference pořádané Heartlandem se přece